

VENEDİK'TE TÜRK TİCARET MERKEZİ

(Fondaco dei Turchi)

SERAFETTİN TURAN

Venedik'te, şehre ayak basılan *Piazzale Roma* (Roma Meydanı) veya *Ferrovio* (Demiryolu istasyonu)'dan vaporetto'ya binilip *Canal Grande* (Büyük Kanal) üzerinden *San Marco*'ya doğru yol alındığında, ilk iskele olan sağ kıyıdaki *Riva di Biasio*'dan biraz sonra, cephesi mermer sütunlarla süslenmiş büyük bir bina dikkati çeker. Daha ilk görünüşte, Bizans - Arap ve Ortaçağ İtalyan mimarisinden izler taşıdığı sezilen bu güzel yapı, bugün *Museo Civico di Storia Naturale* (Tarih-i Tabii Müzesi) olarak kullanıldığı halde, hâlâ geçen yüzyıllardaki adıyla, *Fondaco dei Turchi* diye anılır.

Fondaco, Türk-İslâm dünyasındaki *han*, *kervansaray* karşılığında kullanılan bir deyim olduğuna ve bir "otel - mağaza" karakterini taşıdığına göre, *Venedik*'teki *Fondaco dei Turchi*, Türk tüccarlarının oturdukları bir otel, mallarını muhafaza altına aldıkları bir depo ve aynı zamanda alış-veriş yaptıkları bir ticaret merkezi demektir. Kendilerine böyle toplu bir iş yerinin ayrılması için de, *Venedik*'e gelen Türk tacirlerinin sayısının hayli kabarık olmasının gerektiği tabii idi. Dolayısıyla *Fondaco dei Turchi*, Türklerin ticaretle uğraşmadıkları, Osmanlı İmparatorluğu devrinde ticaretin tamamıyla gayri müslim tebaanın elinde bulunduğu ve yabancı devletlerle imzalanan ticaret anlaşmalarının hep tek taraflı işlediği, Avrupalılar ticaret için Osmanlı ülkelerine boyuna gelip gider, hattâ buralarda yerleşirlerken, Türklerin İmparatorluk sınırlarından dışarı çıkmadıkları hakkında ötedenberi tekrar edilegelen mütalâaların hayli mübalâğalı olduğunu göstermekte ve bina, Türk tacirlerinin, Avrupa'nın en canlı pazar yerlerinden biri olan *Venedik*'te yüzyıllar boyunca bir koloni teşkil edercesine yaşadıkları hayatın âbidevi şahidi hüviyetini taşımaktadır.

I — TÜRKLERE VENEDİK TOPRAKLARINDA TİCARET HAKKINI VEREN ANLAŞMALAR :

Türk tüccarlarının *Venedik*'e gidip yerleşmeleri için, Cumhuriyet'in hâkimiyeti altında bulunan yerlerde Osmanlı tebaasına ticaret

serbestisi hakkının tanınmış olması gerekli idi. Bilindiği gibi, Venedik Cumhuriyeti daha 998 yılında *Bizans* ülkelerinde tebaası için ticaret hakkını elde etmiş¹ ve IV. Haçlı Seferi ile İmparatorluk topraklarının 1/4 ünü ele geçirirken, buna paralel olarak *Anadolu*'da ve *Doğu Akdeniz* kıyılarında hüküm süren bütün devletlerle ayrı ayrı imzalamış olduğu anlaşmalarla² *Levante*'deki ticaret imparatorluğunun temellerini atmıştı.

Osmanlı Devletinin sür'atle genişlemesi karşısında, doğudaki eski imtiyazlı durumunu korumak endişesine kapılan Cumhuriyet, çok geçmeden Türk topraklarında da ticaret hakkını elde etmeğe muvaffak olmuştu. Gerçekten, Yıldırım Bayezid'in, Doc Antonio Venier'e yazdığı 21 Mart 1390 tarihli mektupla, Venedik tebaasına, mutad vergileri ödemeleri şartıyla Osmanlı sınırları dahilinde serbestçe ticaret yapma hakkı tanınmıştı³. Ancak, Fetret devrinde Süleyman Çelebi'nin Bizans İmparatoru ile yaptığı anlaşmada yer alan⁴ ve Musa Çelebi'nin verdiği 12 Ağustos 1411 tarihli ahid-

¹ Camillo Manfroni, *Le Relazioni fra Genova, l'impero Bizantino e i Turchi*, Genova, 1898, s. 10.

² Venedik, Küçük Ermenistan Krallığında ilk ticaret imtiyazını 1201 de almıştı (bk. G. I. Bratianu, *Recherches sur le commerce Génois dans la mer Noire au XIIIe siècle*, Paris, 1929, s. 160). Bunu Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâaddin Keykubad'la yapılan Mart 1220 tarihli (krş. Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara, 1958, s. 143-146), Trabzon Rum İmparatorluğu (bk. G. I. Bratianu, *ayn. esr.* 174), İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Han'la imzalanen 22.XII.1320 tarihli (Mas Latrie, *Privilège Commercial accordé en 1320 a la République de Venise par un roi de Perse. Faussement attribué a un roi de Tunis*. Extrait de *Bibliothèque de l'École des Chartes*, 1870) ve nihayet Mentеше-oğlu İlyas Bey'le yapılan 1403 ve 1414 tarihli anlaşmalar (krş. Mas Latrie, *Commerce d'Ephèse et de Milet au moyen Âge. Traité Vénitien en de 1403 avec l'Emir de Palatcha*, *Bibliothèque de l'École des Chartes*, XXV, 1864, ss. 219-231 ve *ayn. mll. Pacte pour la paix et le Commerce entre La République de Venise et l'Emir de Milet en Asie Mineure*, *BEC*, LII, 1891, ss. 422-425) takip etmişti.

³ Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik Cumhuriyeti arasında ilk ticaret anlaşması mâhiyetinde olan bu mektubun zamanında yapılmış olan italyanca tercümesinde şöyle deniliyordu: "El comanda la mia signoria che d'anchuo in avanti, che in tuto quello mondo ch'io signorizo in Grecia et in la Turchia, et in lo mar et in terra, che tuti i Viniziani et chj Viniciani se spaza, cum tuto so haver, ch'i possa mercar in li luogi de la mia signoria senza dubio et contradicion. ." (*Diplomatarium Veneto-Levantinum*, II, nr. 134, s. 222 vd.).

⁴ Bu anlaşma ile Osmanlı ülkelerinde sadece Venedikliler için değil, Cenova-lılar, Rodos Şövalyeleri, Grekler ve bütün Franklar için de ticaret serbestisi tanınyordu (İtalyanca metin için bk. *ayn. esr.* II, nr. 159, s. 290-293).

nâme⁵ ile de teyid olunan bu ticaret serbestisi, tek taraflı olup, sadece kara veya deniz yoluyla Osmanlı topraklarına gelen Venedik tebaası gözönüne alınmıştı ve Osmanlı tebaasının da Cumhuriyet'e tâbi yerlerde ticaret yapabilecekleri hakkında herhangi bir hüküm tesbit edilmemişti. İki devlet arasında, mütekabiliyet esasına dayanan ticaret serbestisi ise, 1416 - 1418 Osmanlı - Venedik savaşından sonra düzenlenebilmişti. Çelebi Mehmed'in Doc Tommaso Mocenigo'ya hitaben kaleme alınmış olan 6 Kasım 1419 tarihli ahidnâmesinde, Venediklilere tanınan ticaret serbestisine karşılık olarak Türk tacir ve tebaasının da *Signoria*'ya âit bütün yerlerde hiç bir taziyik ve engelle karşılaşmaksızın ticaret hakkına sahip olacakları açıkça belirtilmişti⁶.

1419 anlaşması ile, *Serenissima Repubblica*'ya tâbi *Ege Adaları*'ndan başlayarak *terra-ferma* ve ana şehir *Venedik*'e kadar uzanan *Signoria* ülkeleri ticaretle uğraşan Türk tebaasına açılmıştı. Çelebi Mehmed zamanında elde edilen bu hakka âit hüküm, ondan sonra Venedik'le yapılan bütün anlaşmalarda, özellikle II. Murad'ın 1430 ve Fâtiş Mehmed'in 1451, 1454 ve 1479 tarihli ahidnâmelerinde tekrar edilerek daimî bir mâhiyet almıştı⁷. Fakat Yavuz Selim devrinde, iki devlet tebaasına, karşılıklı olarak diğerinin topraklarında ticaret hakkı tanıyan madde hükmü, borcunu ödemedi kaçıp giden tüccarların durumları gözönüne alınarak yeni bir şekle bağlanmıştı. Nitekim Yavuz'un, cülûsundan sonra, babası II. Bayezid zamanında Venedik Cumhuriyeti ile yapılmış olan 1503 anlaşmasını

⁵ İtalyanca metin: *ayn. esr.* II, nr. 164, s. 302-304.

⁶ "... ma che i suo homeni e mercadanti possa intrar et insir in tuti luogi de la mia signoria, se in ponente como in levante, e che i faza de la mercadantie, e che da algun i non habia algun impazo dove che se trovasse, ni in mar ni in terra; e similmente sia li homeni e li mercadanti de la mia signoria in tuti i luogi de Veniziani, si in mar como in terra, senza danno et senza impazo." (*ayn. esr.* II, nr. 172, ss. 318 vd.).

⁷ 4 Eylül 1430 ve 10 Eylül 1451 ahidnâmelerinde, Osmanlı tebaasının mütekabiliyet esasına dayanan ticaret hakkı aşağı-yukarı aynı ifadelerle yer almıştı: "... E lo simel faza a la mia signoria la glorissimo fradello de ma signoria el Doxe con lo illustrissimo comun de Venexia." (bk. *ayn. esr.* II, nr. 182, s. 344 vd. nr. 209, ss. 382-384).

18 Nisan 1454 ahidnâmesinde de bu hususta, "e cosi i sudditi del Sultano nelle terre veneziane" deniliyordu (Metin: Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, II, 33-35).

yenilemek gayesiyle gelen elçi Antonio Giustiniani'ye verdiği 17 Ekim 1513 tarihli ahidnâmede bu konuda şöyle deniliyordu :

“... Ve Venedik'den bir kimesne gelüb benim memâlik-i mah-rûsemde bir kimesne ile satu-bazar etse, akçesin tamam edâ etmedin hile ile kaçub gider ise, ol kimesne bulunursa ki benüm hükm-i hü-mâyûnumla varub taleb oluna, sahibine rızkın alivireler ve benüm memâlik-i mah-rûsemden bir kimesne varub Venedik'de bir kimesne ile satu-bazar idüb akçesin tamam edâ etmedin hile idüp kaçub geldüğü sâbit olur ise ben dahi alivirem.”⁸

Bu madde, gene Yavuz Selim'in, *Mısır*'ın zaptından sonra 8 Eylül 1517 de *Kahire*'de Venedik elçileri Bartolomeo Contarini ile Alvise Mocenigo'ya verdiği fermanında, ufak bir-iki ifade deği-şikliği ile aynen tekrarlandığı gibi⁹, Kanunî Süleyman'ın cülû-sundan sonra eski anlaşmaları teyid etmek gayesiyle verilen 17 Aralık 1521 tarihli ahidnâmede de yer almıştı¹⁰. Nihayet, Osmanlı İmpara-torluğu ile Venedik Cumhuriyeti arasında buhranlı bir dönem olan *Korfu* kuşatması ve *Preveze* savaşını takiben elçi Alvise Badoer'in 2 Ekim 1540 da Kanunî Süleyman'dan almağa muvaffak olduğu ahidnâmede de aynı hükme yer verilince¹¹, artık klâsikleşen bu madde, bundan sonraki bütün anlaşmalarda tekrar edilerek *Serenissima Repubblica*'nın yıkılışına kadar devam edecekti¹².

⁸ Venedik Devlet Arşivi (*L'Archivio di Stato di Venezia*. Kısaltma: *ASV*), *Docu-menti Turchi*, Busta I, fasc. 3.

⁹ *ASV, Documenti Turchi*, Busta I, fasc. 5 te bulunan bu fermanın Türkçe met-ninde tarih, sadece Şa'ban 923 (19.VIII - 16.IX.1517) diye yazılmışsa da, gene aynı arşivde mevcut italyanca nüshasında (Busta XVII, nr. 217) tarihler “22 Şaban” ve “8 Eylül” diye her iki takvime göre ayrı ayrı gösterilmiştir (Bu ahidnâme hk. bk. B. Moritz, *Ein firman des Sultan Selim I. für die Venetianer, Fest-schrift Sachau* 422 vd. d.).

¹⁰ *ASV, Documenti Turchi*, Busta I, b. 6, fasc. 3.

¹¹ “Ve benim memâlik-i mah-rûsemden bir kimesne varub Venedik'den bir kimesne ile satu-bazar idüb akçesin tamam edâ itmeden kaçub gelürse sâbit olan hakkı alivireler.” (Wilhelm Lehman, *Der Friedensvertragzwischen Venedig und der Türkei vom 2 oktober 1540*. Stuttgart, 1936)..

¹² Meselâ, 1753 te Hersek'te Venedikliler tarafından katledilen Osmanlı tebaasından bazı kimselerin durumlarını tesbit için kullanılan ahidnâmenin XI. maddesinde, 1540 ahidnâmesi hükmünün aynen yer aldığı görülmektedir (*Başve-kâlet Arşivi, Cevdet, Hariciye*, nr. 4205).

II — VENEDİK'TE İLK TÜRK TACİRLERİ :

1419 anlaşması ile *Signoria*'nın hâkimiyeti altındaki şehir ve limanlar Osmanlı tacirlerine açılmış olmakla beraber, elimizde XV. yüzyıla âit yeteri kadar belge bulunmadığı için¹³ Türk tebaasının hangi tarihten itibaren Cumhuriyet'in başşehri olan *Venedik*'e gitmeğe başladıklarını kesinlikle söyleyecek durumda değiliz. Fakat Osmanlı tüccarlarının, yollarını *Venedik*'e kadar uzatmadan evvel, *Agrinboz*'dan başlayarak *Mora* ve *Dalmaçya* sahillerinde Cumhuriyet'e âit yerlere ve limanlara gidip geldikleri de muhakkaktır. Bu hususta, Osmanlı tebaası bulunan yahudi, rum ve bosnalı gayr-i müslimlerin, müslüman Türk tacirlerine öncülük etmiş olmaları da mümkündür.

Bugünkü bilgimize göre, *Venedik*'e yerleşen Türk tacirleri hakkındaki en eski kayıt 1571 e kadar çıkmaktadır¹⁴. Ancak Türklerin bu tarihten çok evvel *Signoria*'nın başkentine gidip geldikleri ve sayılarının zamanla arttığı şüphesizdir. Meselâ, 1486 da, Frenk İskender adındaki bir bezirgân ile "Padişah kulu olduklarını söyleyen" 10 - 15 gayr-i müslimin, Kuzey İtalya'da başka bir Cumhuriyetin merkezi olan *Cenova*'da yerleştiklerini ve kumaş ticaretiyle uğraştıklarını biliyoruz¹⁵. Fâtih Mehmed zamanındaki 16 yıllık uzun savaş dönemi sona erdiğine ve 1479 ahidnâmesi ile Osmanlı İmparatorluğu ve Venedik Cumhuriyeti arasında samimî bir barış havası yaratıldığına göre, *Cenova*'da yerleşip dükkân açacak derecede İtalya içerilerine giden Türk tacirlerinin, yarım-adanın doğu'ya açılmış kapısı mâhiyetinde bulunan *Venedik*'e de gittiklerini haklı olarak düşünebiliriz.

XV. yüzyıl sonlarında Osmanlı ülkeleri ile *Venedik* arasında münferit bir şekilde başlayan bu gidiş-gelişlerin, Kanunî Süleyman devrinde Venedik savaşına son veren 1540 anlaşmasından sonra sıklaştığı, diğer taraftan Türk tüccarlarının artık gruplar halinde *Venedik*'e gittikleri görülmektedir. Burada göze çarpan özellik, ticaret

¹³ Arşivlerimizde bu devreye ait belgeler çok az sayıda olduğu gibi, birkaç defa yanan Venedik Arşivinde de XIV. ve XV. yüzyıllara ait belgelerin çoğu elden çıkmıştır.

¹⁴ Çağdaş bir anonim Venedik kroniğinden naklen Agostino Sagredo - Federico Berchet, *Il Fondaco dei Turchi in Venezia, Studi storici ed artistici*, Milano, 1860, s. 24.

¹⁵ Bu hususta bk. bizim *Barak Reis'in Şehzâde Cem mes'elesiyle ilgili olarak Savoie'ya gönderilmesi*, *Belleten*, 103, s. 547.

için tek başına *Venedik*'e giden Türklerin, genellikle, başta bizzat Padişah olmak üzere Osmanlı sarayı mensupları namına özel siparişlerde bulunmak, yahut devrin ileri gelen idarecileri tarafından belirli bir malı satmak veya satın almak gayesiyle gönderildikleri, buna mukabil asıl tacirlerin gruplar halinde hareket ettikleridir.

Türk tüccarlarını birlikte seyahat etmeğe zorlayan başlıca iki sebep vardı :

1 — Mallarını, çeşitli milletlere mensup korsanların başlıca faaliyet alanları olan *Akdeniz*'de ve bilhassa *Adriatik*'te emniyet altında nakledebilmek ¹⁶.

2 — Tek başına bir gemi kiralayıp fazla navlun ödemeğe mecbur olmamak.

Bütün Yeniçağlar boyunca *Venedik* dokuması yünlü ve ipekli kumaşlar, Avrupa'da olduğu gibi Yakın Doğu'da da aranan kıymetli bir metâ olduğu için, Osmanlı saray adamları ve diğer devlet ricali *Venedik*'teki tezgâhlara özel siparişler veriyorlar, hattâ kumaş getirtmek için oraya adamlar gönderiyorlardı. Meselâ, III. Murad, Doc Pasquale Cicogna'ya yazdığı, evâil-i Ramazan 997 (14-23 Temmuz 1589) tarihli mektupta, Osmanlı hazinesi için gerekli altın işlemeli kumaşların, eskiden beri *Venedik* tezgâhlarında özel surette dokutulduğunu belirterek, bu defa istenen 2.000 zirâ kumaşın, bu iş için gönderilen Hazine Dar Mustafâ'ya teslim edilmesini dilemekte idi ¹⁷. Vezir ve Beylerbeyi gibi yüksek rütbeli devlet memurları da Padişah sarayını taklid ederek *Venedik* kumaşlarını giymeği tercih ediyorlardı. 1554 de, Mısır Beylerbeyi Dukakin-zâde Mehmed Paşa, seçtiği motiflere göre kumaş dokutturmak için Cumhuriyet'in *Kahire*'deki bailo'suna başvurmuştu ¹⁸.

¹⁶ Osmanlı limanları ile *Venedik* arasında gidip gelen ticaret gemileri XVI. yüzyılın ortalarında *Adriatik*'te başlıca '2' grup korsanların saldırılarına uğruyorlardı: Güney'de *Malta*'da yerleşmiş olan *St. Jean Şövalyeleri* ve kuzeyde *Dalmaçya* sahilindeki *Segna (Senj)*'yi üs edinen *Uskoklar*. Yüzyılın sonlarına doğru bunlara İspanyol, Toskana Gran Dukalığı ve İngiliz korsanları da katılmışlardı (Korsanların *Venedik* ve dolayısıyla Türk ticaretine verdikleri zararlar için bk. Alberto Tenenti, *Venezia e i corsari*, 1580-1615, Bari, 1961).

¹⁷ Bahis konusu 2.000 zirâ "efrenci şeyb" kumaşın (drappo d'oro) bedeli *Dubrovnik* haracından ödenecekti (*ASV*, Busta IV, nr. LXIII de bulunan bu karakteristik nâme-i humâyûnun metni için bk. Ek. IV).

¹⁸ Mehmed Paşa'nın bu husus için eski Halep Bailo'suna yazdığı mektup: Tayyib Gökbilgin, *Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar Külliyyatında Kanunî Sultan Süleyman Devri Belgeleri, Belgeler*, c. I, Sayı. 2, Vesika. 99, s. 219 vd.

Bunların dışında, sadece kumaş getirtmek için değil, Avrupa pazarlarında aranan Türk mahsullerinden herhangi birini satmak ve karşılığında başka bir mal satın almak için de saray ve devlet ricali tarafından *Venedik*'e özel adamlar gönderilmekte idi. Meselâ, Rumeli Beylerbeyi Semiz Ali Paşa, adamlarından Hurrem'i ibrişim satmak için 1546 da *Venedik*'e yollamıştı¹⁹. Bunun gibi, hassa tacirlerinden Dergâh-i âli Çavuşu Cafer'in, Hasan ve Mehmed adlarındaki iki adamı, saray için "ba'zı metâ' almak için" 1589 da 14,5 yük ham ipek ile Cumhuriyet'in başkentine gönderilmişlerdi²⁰.

Ancak bütün bunlar, ticaret alanına da girse, resmî devlet görevlileri adına yapılan alış-verişler olup, doğrudan doğruya Türk tüccarlarının faaliyetlerinin dışında kalıyordu. Konumuz bakımından önemli olan, Sadrâzam Rüstem Paşa'nın, *Venedik*'e giden Türk tüccarlarına seyahatleri esnasında ve mal satma veya satın alma hususlarında gerekli kolaylığın gösterilmesi için, 1546 da Doc Francesco Donà'ya bir mektup göndermiş olmasıdır²¹. Zirâ, Osmanlı Vezir-i âzamının böyle bir mektup yazmak lüzumunu duyması için, Cumhuriyet'in başkentine ticarete giden Türklerin sayılarının hayli çoğalmış olmasının gerekeceği tabii idi. Esasen mektupta tek bir tüccar veya münferit bir olaydan değil, "her-gâh memâlik-i mahrûse-i Pâdişâhîden ol câniblere ticaret için varan tüccar ve re'âyâ" dan bahsolunuyordu. Nitekim bu tarihlerde bezirgân Ani Çelebi'nin *Venedik*'te bulunduğunu ve Innocenzo adlı bir tacirden Ceneviz kadifesi satın aldığı²², 1551 de ise, kendi gemisi ile *Venedik*'e silâh götüreren Sinan

¹⁹ Paşa'nın, Hurrem'e kolaylık gösterilmesi ricasiyle Doc Francesco Donato'ya yazdığı, Evâsıt-i Cemâziû'l-evvel 953 (Temmuz 1546 ortaları) tarihli mektubu: T. Gökbilgin, *ayn. esr.* s. 172.

²⁰ III. Murad'ın, "zıkr olunan mikdarı gönderilen harîri değer bahasiyle bey' idüb, dahi alınması ferman olunan metâ'ı bahasiyle aldıklarından sonra mezburân Hasan ve Mehmed' in" geri dönmelerinin sağlanması için Doc Pasquale Cicogna'ya yazdığı Evâhir-i Muharrem 998 (Aralık 1589 başları) tarihli nâmesi: ASV, Busta IV, nr. LXIV.

²¹ Venedik Devlet Arşivinde (ASV) Busta VII, b. 2, fasc. 20 de bulunan bu mektup aslında tarihsiz olmakla beraber Arşiv kayıtlarında 1546 olarak tarihlenmiştir. Önemli dolayısıyla ileride gene temas edeceğimiz bu mektubun metni için bk. Ek. I.

²² Ani Çelebi adına, geriye kalan 21 top kadifeyi Innocenzo (این نوجازو)'nun vekilinden teslim alan Çavuş Hacı Cafer'in verdiği 27 Receb 953 (23.IX.1546) tarihli temessük senedi: ASV, Busta XIV, b. 2, fasc. 18.

Reis'in bunları orada serbestçe sattığını biliyoruz²³. Hele 25 Türk tacirinin *Signoria*'nın başkentinden satın aldıkları 60 yük akçe değerindeki malları nakletmek için kiraladıkları bir Venedik kadirgasının yolda tecavüze uğradığını bildiren 1568 tarihli bir belge²⁴, ticaret için *Venedik*'e giden Türklerin sayısının kalabalık gruplar teşkil edecek derecede arttığını göstermektedir.

III — TİCARET EMTİASI VE YOLU :

Türk tacirlerinin *Venedik* pazarlarında revaçta olan doğu memleketlerine âit emtiayı oraya götürüp sattıkları ve bunun karşılığında Osmanlı ülkelerinde aranan Venedik mahsüllerini satın aldıkları şüphesizdir. Çeşitli belge ve kayıtlardan anlaşıldığına göre, Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik Cumhuriyeti arasındaki ticarî alış-veriş ise başlıca şu maddeler üzerinde yapılıyordu :

A) Osmanlı ülkelerinden Venedik'e ihraç olunan emtia :

- 1 — Hububat
- 2 — Baharat (biber, karanfil, zencefil, hindistan cevizi)
- 3 — Yapağı
- 4 — Ham ipek
- 5 — Pamuk
- 6 — Sof
- 7 — Deri, kürk
- 8 — Şap, balmumu
- 9 — Kenevir.

B) Venedik'ten Osmanlı ülkelerine ithal olunan emtia :

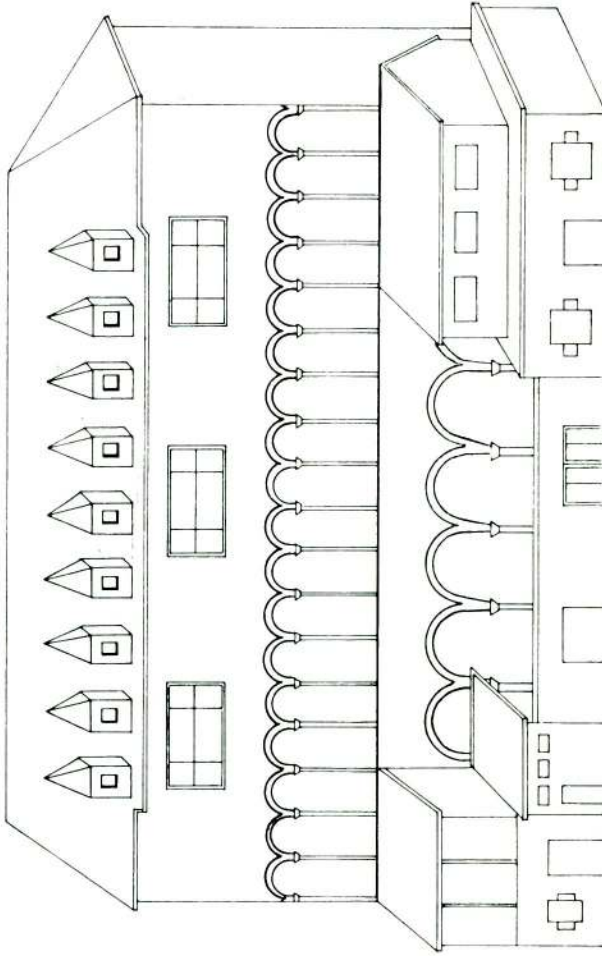
- 1 — Yünlü kumaşlar
- 2 — İpekli kumaşlar
- 3 — Kâğıt
- 4 — Bakır, kalay
- 5 — Cam eşya ve diğer mamuller.

Görülüyor ki, Türkiye'den *Venedik*'e genellikle ham madde ihraç olunmakta ve karşılığında kumaş ve kâğıt gibi mamul maddeler ithal edilmekte idi.

²³ Sinan Reis'in silâh bedelini aldığına dair Cemaziyü'l-evvel 958 (Mayıs 1551) tarihli temessükü: T. Gökbilgin, *ayn. esr. Vesika* 90, s. 214.

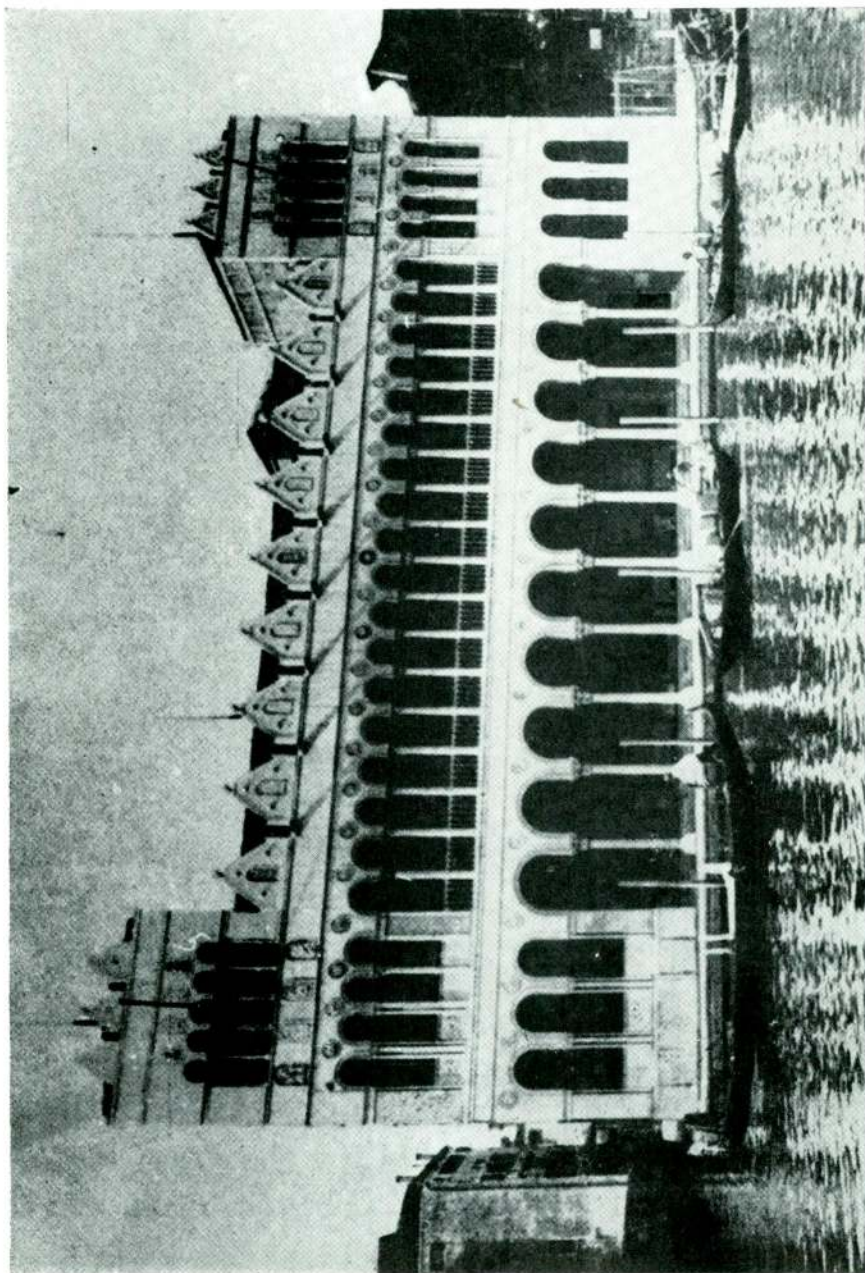
²⁴ *Ayn. esr. Vesika* 87, s. 211 vd.

Il Fondaco dei Turchi (1720)

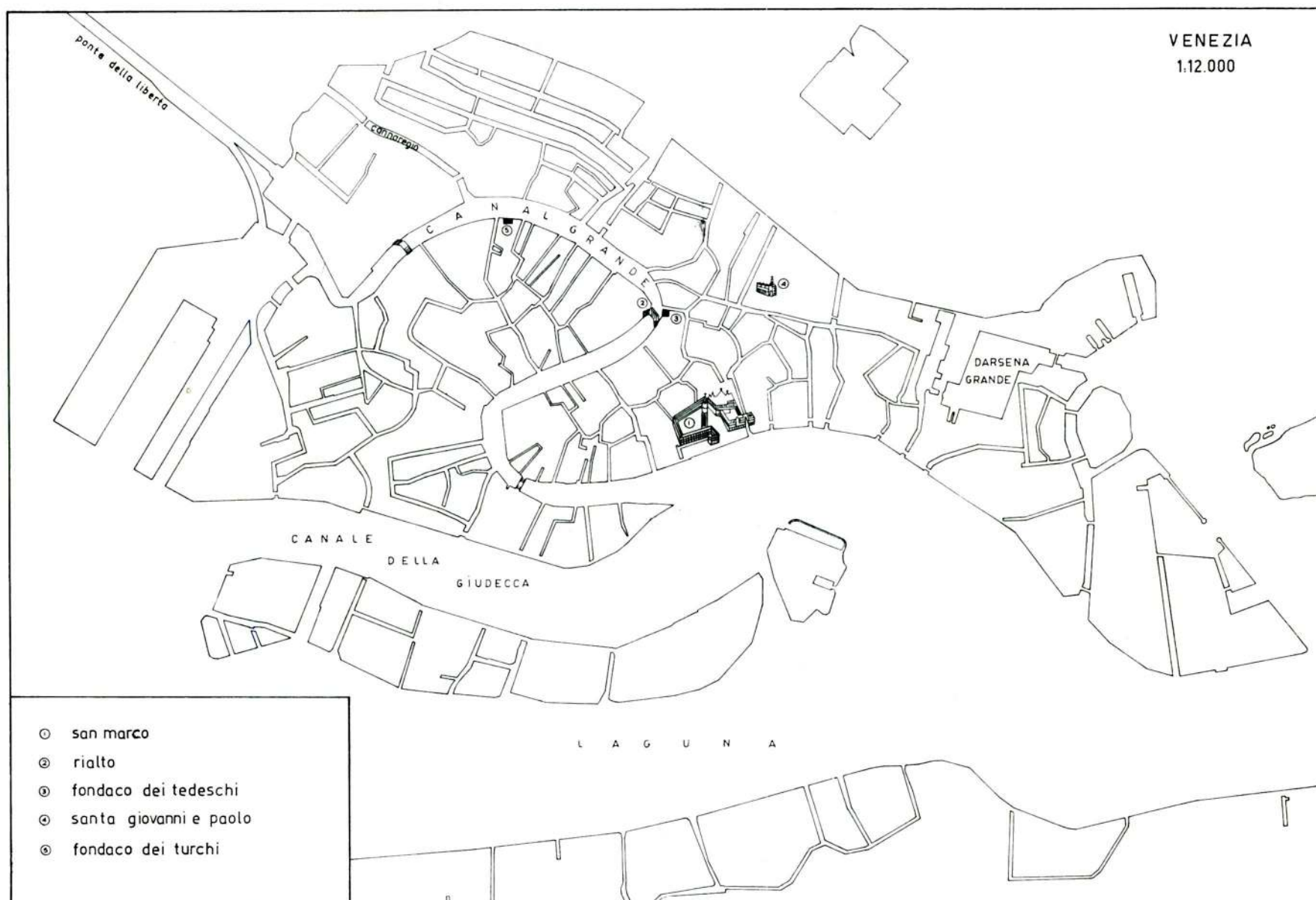

**Lovisa, il gran Teatro di Venezia
Tome I, 1720 Tar. 117**

Ş. Turan

II - Il Fondaco dei Turchi (Bugünkü hali).

İhraç listesinin başında yer alan hububat, *Venedik* için hayatî bir önem taşıdığı halde²⁵, “tereke”, sık sık ihracı yasaklanan maddeler arasına katıldığı ve ancak özel müsaade ile İmparatorluk sınırlarından dışarıya çıkarılabildiği için, tüccarlar için daimî bir iştigal metâ sayılmıyordu. Baharat ise, daha Haçlı Seferleri sırasında doğrudan doğruya İtalyan tacirleri tarafından Avrupa'ya nakledildiği ve esasen Türk menşeli olmadığı için, Türk tüccarlarının *Venedik*'e ihraç ettikleri malların başında yapağı geliyordu. O kadar ki, *Venedik*'e yerleşen Türklerin yüzyıllar boyunca bilhassa yapağı ticaretiyle uğraştıkları görülmektedir²⁶. Pamuk, ham ipek, sof ve deri gibi diğer ihraç malları da yapağının yanbaşında yer alıyorlardı. Türk tacirlerinin *Venedik*'ten satın alıp Osmanlı ülkelerine getirdikleri veya sevkettikleri mallara gelince, bunların başında, Avrupa'da olduğu kadar *Levante* pazarlarında da revaçta olan çeşitli yünlü ve ipekli kumaşlar, kadifeler, satenler, damaskolar, simli şayaklar geliyordu²⁷.

Türk tüccarları *Venedik*'e ihraç veya ordan ithal ettikleri malları başlıca 2 yoldan sevk ediyorlardı :

1 — Osmanlı limanları ile *Venedik* arasındaki mutad deniz yolu.

2 — *Edirne - Kocani - Üsküb - Saray Bosna - Mostar* üzerinden *Dalmaçya* sahilindeki *Spalato (Split)* limanına varan kara yolu ve oradan *Venedik*'e kadar *Adriatik* hattı.

²⁵ *Venedik*'te, “Camera del frumento” (Buğday dairesi) adını taşıyan özel bir daire, hergün şehirde sarfedilen ve şehre ithal olunan buğday miktarını gösteren bir liste hazırlayıp Doc'a vermek mecburiyetinde idi (Guido P e r a l e, *Venezia, la ninfea del paludo*, Bologna, 1962, s. 122).

²⁶ bk. A. Sagredo - F. Berchet, *Il Fondaco dei Turchi in Venezia*, s. 29. XVIII. yüzyılda bile Türk tüccarlarının *Venedik*'e ihraç ettikleri mallar arasında yapağı büyük bir yer tutmaktaydı. Meselâ, tüccar Molla Salih'in 207 balya yapağısı Avusturyalılar tarafından *Trieste*'de alınılup müzayede ile satılmıştı (Bu konuda Avusturya elçisi tarafından yazılan 15 Cemâziu'l-âhir 1177/21. XII. 1763 tarihli karar: *Başvekâlet Arşivi, Cevdet, Hariciye*, nr. 1016).

²⁷ XIV. yüzyıldan itibaren *Venedik*'in ihracatının başında çeşitli kumaşlar yer alıyordu. XV. yüzyılda şehirde 3.000 ipekli kumaş ve 16.000 şayak ve dimi dokumacısı bulunuyordu (Jules Sottas, *Les Messageries Maritimes de Venise aux XIVe et XVe siècles*, Paris, 1938, s. 50). Ancak XVII. yüzyıldan itibaren İngiltere, Fransa ve Hollanda kumaşlarının rekabeti yüzünden *Venedik* kumaşlarının Doğu'daki sürümü azalmıştı (krş. Tommaso Bertele, *Il Palazzo degli ambasciatori di Venezia a Costantinopoli*, Bologna, 1932, s. 224).

Biribirini takip eden savaşlar ve XVI. yüzyıl sonlarına doğru gitkçe artan korsan faaliyeti yüzünden denizlerde pek emniyet kalmadığı ve ticarî eşya taşıyan gemileri kadirgalarla himaye etmek gerektiği için, Türk tacirleri, büyük bir kısmı Osmanlı toprakları içinden geçen *İstanbul - Spalato - Venedik* yolunu tercih ediyorlardı. *Spalato* ile *Venedik* arasındaki karşılıklı sevkiyat ta, genellikle kiralanan Venedik bandıralı kadirgalarla yapıyordu. Zirâ Venedik ticaret gemileri ticarî emtianın emniyetle nakli için daha elverişli olduğu ve bunlara ayrıca muhafaza kadirgaları da refakat ettiği gibi, *Kıbrıs*'ın zaptı ve *İnebahti (Lepanto)* savaşından sonra imzalanan 7 Mart 1573 tarihli anlaşmaya göre de, Osmanlı savaş gemilerinin *Adriatik*'e girmemeleri karşılığında Cumhuriyet, burada ulaşım emniyetini sağlamayı taahhüt etmiş bulunuyordu. Bu yüzden Türk tüccarları, *Adriatik*'te mallarını, korsan taarruzlarına karşı techiz edilmekle kalmayıp gerektiğinde savaş gemileri ile de korunan Venedik ticaret kadirgaları ile nakletmeği tercih ediyorlardı. Meselâ, 25 Cemâziu'l-âhir 1041 (18 Ocak 1632) de, *Spalato* iskelesi emini ile 16 Türk taciri, Venedik'te ticaret işlerini tanzimle görevli olan ve Osmanlı belgelerinde "*Venedik Beş Beğleri*" diye anılan *Cinque Savii alla Mercanzia*'ya müracaat ederek, ora iskelesinde bekleyen 1.500 denk mum, sahtiyan, sof ve ipek ile, *Saray-Bosna*, *Bana-Luka (Banja-Luka)*, *Mostar* ve *Koça (Koçani)* de bulunan diğer emtianın *Venedik*'e sevkedilebilmesi için sür'atle kadirga gönderilmesini dilemişlerdi²⁸.

Böyle olduğu halde korsanların, özellikle *Uskok*'ların, içinde Türk'lere âit ticarî eşya bulunan Venedik kadirgalarına tecavüzlerinin önu tamamiyle alınmamıştı. Hattâ Venedikli kaptan ve gemicilerin *Uskok*'larla anlaşmaları da ara sıra görülen olaylardandı. Nitekim 5 Şubat 1586 da *Gabela* iskelesinde Giovanni Fontana adındaki Venedikli kaptanın gemisine yüklenen Seyyid Abdi'ye âit 38 yük sof, gemiyi muhafazaya memur Venedik kadirgası mensuplarının *Uskok*'larla anlaşması sonucunda zaptedilerek, tüccar Abdi'nin adamlarından biri öldürülmüş ve Piyale adlı diğeri de esir alınıp *Segna (Senj)*'ya götürülmüştü²⁹.

²⁸ 3-4 aydan beri *Spalato*'da kadirga bekleyen tüccarlar, "olanca sermayelerin masraf" ettiklerini belirterek, "kadirga eglenüb vaktiyle gelmezse niceleri 'avdet idüb Dubrovnik'e gitmek mukarrerdir" diye ilâve etmişlerdi (*ASV* Busta X, b. 9. Metin: Ek. VI).

²⁹ Mallarının geri verilmesi veya bedelinin ödenmesi için Seyyid Abdi'nin Venedik Docuna şikâyet mektubu: *ASV.*, *Documenti Turchi*, Busta IX, fasc. 28.

IV — VENEDİK'TE TÜRK TACİRLERİNİN OTURMALARI İÇİN AYRILAN YERLER :

Saray veya devlet ricali adına özel bir mübayaada bulunmak veya herhangi bir malı satmak gayesiyle gönderilen görevlilerin dışında, doğrudan doğruya ticaretle uğraşan Türklerin büyük gruplar halinde Venedik pazarlarında görünmelerine paralel olarak, onların Cumhuriyet başkentinde oturma süreleri de uzamağa başlamıştı. Zirâ Türk tüccarlarının çoğu, getirdikleri malları satmak ve karşılığında satın alacakları mamulleri sevkedebilmek için aylarca *Venedik*'te kalmağa mecbur oluyorlardı. Üstelik içlerinden bir kısmı, Osmanlı ülkeleri ile *Venedik* arasında boyuna gidip gelmektense Cumhuriyet'in merkezinde yerleşip ticarethane açmağı tercih ediyorlardı. İşte bu yüzden Venedik Hükümeti, ötedenberi yabancılar için uygulanagelen usul gereğince Türk tacirlerine de, birarada oturacakları özel bir ikametgâh göstermek lüzumunu hissetmişti. Çünkü XIII. yüzyıldan itibaren *İtalya* yarımadasının dışından *Venedik*'e gelen yabancılar, hep birarada oturtuluyor ve kendilerine birer mahalle, ticaretle meşgul olanlara ise birer *fondaco* tahsis olunuyordu. Bunda, dil, âdet, hattâ din ayrılığı dolayısıyla, şehre dağılacak yabancılarla yerli halk arasında başgöstermesi muhtemel anlaşmazlıkları önlemek kadar, yabancı devletler tebaasını kontrol altında bulundurmamak kaygısının da rol oynadığı şüphesiz idi. Yabancıların, milliyetlerine göre ayrı ayrı gruplar halinde ikamet ettirilmeleri yüzünden şehrin birçok semtleri ve sokakları, o civarda oturan yabancıların adlarını taşıyordu. Meselâ, *Ruga Giuffa (Ialfa)*, Ermenilere; *Calle degli albanesi*, Arnavutlara ve *Campo de Tedeschi*, Almanlara izafeten verilmiş isimlerdi. Yahudilere gelince, onlar *Ghetto* adı verilen bir mahalle halinde ayrılmışlardı.

Bunun dışında Arap ve Alman tüccarlarına ayrı ayrı *fondaco*'lar tahsis olunmuştu. *Saraceni* diye anılan Arapların *fondaco*'su *Madonna dell' Orto* kilisesi yakınında, Almanlarınki ise *San Bartolomeo*'da bulunuyordu³⁰. Bunların içerisinde, *Venedik*'in ticarî hayatında önemli bir yer işgal eden *Fondaco dei Tedeschi*, yâni Almanlara ayrılmış olan *fondaco* idi. 1268 de ihdas edilen bu *fondaco*, Venedik ile merkezî Av-

³⁰ A. Sagredo - F. Berchet, *ayn. esr.* 24. *Venedik*'teki yabancı koloniler için bk. Gino Luzzatto, *Storia Economica di Venezia dall'XI al XVI secolo*, Venedik, 1961, ss. 58-61.

rupa memleketleri mahsul ve mamullerinin mübadele edildiği bir ticaret merkezi durumunda idi. Yalnız Alman tüccarları değil, Avusturyalı, Macar, İsviçreli, Hollandalı ve Danimarkalı tacirler de bu *fondaco*'da kalıyor ve kendi memleketlerinden getirdikleri malları burada satıyorlardı. Bu önemi dolayısıyla *Fondaco dei Tedeschi*'ye *Visdomini* denilen yüksek dereceli bir memur nezaret ediyordu³¹.

1) *Cannaregio*'da *Barbaro*'ların evi :

XVI. yüzyıl ortalarında, *Venedik*'e gelen Türk tüccarlarının ikametleri için *Cannaregio* semtinde bir evin tahsis edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Çağdaş bir anonim kronikte, 1571 de *Curzolari* (*Lepanto*) savaşı hakkındaki haberler *Venedik*'e ulaştığı zaman, şehrin ticaret muhiti olan *Rialto* köprüsünde bulunan Türk tüccarlarının, halkın tepkisiyle karşılaşmamak için kaçıp, oturmakta oldukları *Cannaregio*'daki *Barbaro*'ların evine sığındıkları nakledilmektedir³². Bahis konusu evin hangi tarihte Türk tüccarlarının ikametine ayrıldığı kesinlikle bilinmemekle beraber, bunun 1571 den pek gerilere gidemeyeceğini ve 1540 Osmanlı - *Venedik* anlaşmasından önceki devreye geçemeyeceğini sanıyoruz.

Diğer taraftan *Cannaregio*'da sadece bir "ev" bahis konusu olduğuna göre, Türk tacirlerinin bu evi yalnız otel olarak kullandıkları, *Venedik*'e ithal ettikleri malları şehirdeki umumî depolarda muhafaza ettikleri, ticarethane veya mağazalarının ise başka semtlerde -büyük bir ihtimalle *Rialto*'da- bulunduğu anlaşılmaktadır.

2) *Santa Giovanni e Paolo*'daki ev (1579 - 1592) :

Türk tüccarlarının *Cannaregio*'daki evde oturmaları uzun zaman devam etmemiştir. *Kıbrıs*'ın Türklerin eline geçmesini takip eden *Lepanto* savaşı sıralarında Osmanlı ülkeleri ile *Venedik* arasındaki ticaret ilişkileri de sekteye uğradığı için, iş göremiyen, üstelik hristiyan halkın baskısıyla karşılaşan Türk tacirleri şehirden ayrılmayı daha uygun bulmuşlardı. Ancak 1573 te *Kıbrıs* buhranına son veren anlaşma

³¹ 1268 de ihdas olunan "Visdomini al Fondaco dei Tedeschi", *Venedikli* asillere verilen imtiyazlı bir memuriyetti. (Jules Sottas, *ayn. esr.* 41, krş. G. Perale, *ayn. esr.* 123).

Venedik'in en eski ve büyük binalarından olan *Fondaco dei Tedeschi* bugün merkez Postahanesi olarak kullanılmaktadır.

³² Galliccioli, *Memorie* I, 102 den naklen A. Sagredo-F. Berchet, *ayn. esr.* 24.

yapıldıktan sonra tekrar *Venedik*'e dönmeğe başlamışlardı. Bu defa gelenler, ya tek başlarına hareket ettikleri veya çok küçük gruplar halinde buldukları için, kendilerine birlikte oturacakları belirli bir yer gösterilmemiş ve onlar da şehrin çeşitli yerlerine dağılıp halk arasına karışmışlardı.

Müslüman Türk tüccarlarının şehirde dağınık bir halde bulunmaları, çok geçmeden dil, din, âdet ve görenekleri farklı Venedik yerlileri ile aralarında bazı anlaşmazlıklara sebep olmuştu. Şehirde başgösteren şikâyetler üzerine, aslen bir grek olan Francesco di Dimitri Lettino (Litino), 1574 de, *Consiglio de' Dieci* (10'lar Meclisi)'ye müracaat ederek, Türk tüccarlarının, eskiden olduğu gibi topluca bir otel veya evde oturtulmalarını dilemişti³³. Lettino, aynı zamanda Türk tacirlerinin dükkânlarının da ayrılması gerektiğini öne sürmüştü. Bu tekliflerine karşılık o, Türklerin oturtulacağı otel veya evin muhafızlığının kendisine verilmesini istiyordu³⁴.

Bu müracaata rağmen Türk tacirleri daha 5 yıl şehrin çeşitli yerlerine dağılmış olarak yaşamağa devam ettiler. Hacı Hızır-oğlu Hüseyin'in, bu tarihlerde *Venedik*'te ticaretle uğraştığını ve orada katledildiğinde 120.000 akçelik muhalefatı kaldığını biliyoruz³⁵.

Nihayet 1579 da *Santa Giovanni e Paolo Kilisesi* civarında bir ev "geçici" olarak Türklere tahsis olunarak onların bir arada oturmaları sağlandı³⁶. Fakat bu "geçici" lik, 1579 dan 1592 ye kadar 13 yıl devam edecekti. İşte Hacı Ahmed adındaki tacirin, ortağı Acem Ali ile birlikte *Venedik*'te ticaretle meşgul bulunduğu³⁷, Seyyid

³³ *Venedik*'te ticarî faaliyeti düzenleme ve buna nezaretle görevli 5 uzman (Cinque Savii alla Marcanzia)'ın *Fondaco dei Turchi* hakkında hazırladıkları 10 Temmuz 1740 tarihli rapor: *Scrittura dei V Savj alla Mercanzia, circa il Fontico de' Turchi e suo ristauero*. 1740, 10 luglio, Venedik, 1874, s. 6.

³⁴ Muhafızlığa göz diken Lettino, Türk tüccarlarının satacakları malların her bir balya veya denginden, alıcı tarafından ödenecek '4' soldi (soldo = 5 santimlik mangır)'den başka bir ücret istemiyordu. Bu, Türk tacirlerinin getirdikleri malların hayli fazla olduğunu göstermesi bakımından dikkate değer (A. Sagredo - F. Berchet, *ayn. esr.* s. 25).

³⁵ Hüseyin'in muhalefatının İstanbul'daki Venedik bailo'su vasıtasıyla getirilmesi için Galata Kadısının 25 Muharrem 985 (14.IV. 1577) tarihli sicil sureti (*ASV, Documenti Turchi*, Busta XIX. Metin: Ek.II).

³⁶ A. Sagredo - F. Berchet, *ayn. esr.* s. 25..

³⁷ Ortağı hristiyan oldu diye malları zaptedilen Hacı Ahmed'in mallarının iadesi için III. Murad tarafından Doc Nicolo da Ponte'ye yazılan Evâhir-i

Abdi'nin, *Anadolu*'dan *Venedik*'e sof sevkiyatıyla uğraştığı³⁸, İnayetullah - oğlu Hasan'ın, tüccar Hacı Murad - oğlu Hüseyin namına 10.000 altunluk emtia getirdiği³⁹ ve *Üsküb* tacirlerinden Kara Hacı'nın kölelerinden Ahmed ve Hurrem'in, efendileri adına onun işlerini takip ettikleri⁴⁰ tarihler, Türk tüccarlarının *Santa Giovanni e Paolo* civarında oturdukları bu döneme rastlamaktadır.

3) *San Matteo'da Osteria dell'Angelo* (*İlk Fontico di Turchi* : 1592 - 1621) :

Santa Giovanni e Paolo, şehrin ticaret merkezine hayli uzak bulunduğu⁴¹ ve buradaki ev pek kullanışlı olmadığı için Türk tüccarlarının şikâyetlerine yol açmakta idi. Bu yüzden Venedik Senatosu, 28 Mart 1589 tarihli bir *decreto* (kararname) ile, *Magistrato de' Cinque Savij alla Mercanzia*'ya, daha müsait bir başka bina aranmasını emretmek zorunluğunu duymuştu⁴². İşte Senato'nun bu kararı üzerinden '3' yıl geçtikten sonra *Rialto*'da harap *San Matteo* Kilisesine bitişik olan ve Ser Bortolo Vendramin'in *osteria* (han) olarak kullandığı ev bulundu. *Osteria dell'Angelo* diye tanınan bu ev, müstakil, geniş ve rahat olduğu kadar, Türkler için önem taşıyan hamam ve abdest alma yerleri ilâvesine de müsait idi.

Türk tüccarları 1592 de *Santa Giovanni e Paolo*'dan buraya nakledilirken, binanın muhafızlığı vazifesi de, Türklerin hıristiyanlar arasından çıkartılıp topluca oturtulmaları fikrinin öncüsü olan Francesco di Dimitro Lettino'nun oğlu Zorzi Lettino (Litino)'ya verilmişti⁴³. Francesco D. Lettino'nun 1574 den beri tâlibi bulun-

Şevvâl 991 (Kasım 1583 başları) tarihli nâme-i humâyûn: *ASV, Documenti Turchi*, Busta IV, fasc. LVIII.

³⁸ 15 Safer 994 (5. II.1586) da *Gabela* iskelesinden bir Venedik gemisine yükletilen '38' yük sofunun *Uskoklar* tarafından zaptedilmesi üzerine Seyyid Abdi'nin Doc'a arzıhali: *ASV, Documenti Turchi*, Busta IX, fasc. 28.

³⁹ Hasan'ın katlinden sonra Venedik'te el konulan muhalefatının geri verilmesi için III. Murad'ın Doc'a Evâil-i Şevvâl 987 (1579 Kasım sonları) tarihli nâmesi, *ASV, Documenti Turchi*, Busta III, nr. XLIX.

⁴⁰ Ahmed ve Hurrem'in ölümleri üzerine el konulan mallarının iadesi için III. Murad'ın Doc Pasquale Cicogna'ya Evâil-i Receb 997 (Mayıs 1589) tarihli nâmesi: *ASV, Documenti Turchi*, Busta IV, nr. LXII.

⁴¹ *Venedik*'te Türk tüccarların ikametlerine ayrılan yerler için ekteki haritaya bakılabilir.

⁴² *Scrittura dei V Savj alla Mercanzia circa il Fontico de' Turchi*, s. 8.

⁴³ *Ayn. esr.* s. 7; krş. A. Sagredo - F. Berchet, *ayn. esr.* s. 25.

duğu bu hizmet karşılığında, ücret olarak sadece Türk tüccarlarının sattıkları malların her denk veya balyasından cüz'î bir para almak hususundaki müracaatı ve neticede muhafızlığın onun oğluna verilmesi, *San Matteo* civarındaki evin Türkler tarafından yalnız bir ika-metgâh olarak değil, aynı zamanda mağaza ve iş yeri olarak kullanıldığını göstermektedir. Kaldı ki, 11 Ocak 1612 tarihli bir emirname de bu osteria'dan *Fontico di Turchi* (Türklerin Fondakosu) diye, bahsedilmesi⁴⁴, buranın bir otel ve ticarî iş yeri olduğunun açık delilini teşkil etmektedir. Bu yüzdendir ki, 11 Ekim 1613 tarihli başka bir emirname ile, *Venedik*'te ticaret komisyonculuğu vazifesini gören *Azzalini*'ler, şehre gelen Türk tüccarlarına âit malları bu eve sevketmeğe mecbur tutulmuşlardı⁴⁵.

4) *Casa del Duca di Ferrara (Fondaco dei Turchi: 1621 - 1838) :*

Çok geçmeden *San Matteo*'daki ilk *Fontico di Turchi* binası, sayıları gittikçe artan Türk tacirlerine dar gelmeğe başlamıştı. Bundan dolayı Türkler için *fondaco* olacak yeni bir binanın inşası fikri ortaya atılmıştı. Nitekim, *Collegio*'⁴⁶ nun 4 Ocak 1600 tarihli talimatı ile *Cinque Savii alla Mercanzia*, Türklerin evvelce oturmakta oldukları *Santa Giovanni e Paolo* ile *Rio della Pana* arasında müsait bir yer bulmağa ve içinde hamam ve sarnic da olacak büyük bir binanın kaç malolacağını tesbite memur edilmişlerdi⁴⁷. Ancak, Cumhuriyet'in içinde bulunduğu malî sıkıntılar yüzünden yeni bir bina inşası fikri tatbikat alanına konulamamıştı. Bir müddet sonra, bir inşaat firmasının sahibi bulunan Domenico (Giambattista) Bosello, 1618 de, kendisine gerekli kredi sağlandığı takdirde, Türk tacirleri için *Fondaco dei Tedeschi*'yi andıran büyük bir *fondaco* inşa edebileceğini bildirmişse de, bu teklif te Zorzi Lettino'nun muhalefeti yüzünden bir sonuç

⁴⁴ *Il Consiglio di XL* (40'lar Meclisi)'nin bu emirnamesi için bk. *Ayn. esr.* 26.

⁴⁵ *Göst. yer.*

⁴⁶ Venedik devlet teşkilâtına göre çeşitli kurumların temsilcilerinden meydana gelen ve Meclisler'e, bilhassa Senato'ya havale edilecek işleri taksim etmekle görevli kurul. Doc'un başkanlığında toplanan *Collegio*'ya, asillerden 26 üye ile, Cumhuriyetin '6' büyük müşaviri (consigliere) Senato'yu temsil eden '6' Büyük uzman (Savii grandi), *Capî di Quaranta* denilen '40' lar Meclisi'nin 3 şefi ile *Terra-Ferma* ve Deniz aşırı ülkeler işlerine bakan diğer '5' er uzman katılmakta idi (bk. Amelot de la Houssaie, *Histoire du gouvernement de Venise, I, Amsterdam, 1705* s. 40).

⁴⁷ *Scrittura dei V Savj alla Mercanzia*, s. 7.

vermemişti. Türklerin *San Matteo*'daki *fondaco*'larının muhafızı bulunan Z. Lettino'ya göre, kubbeli ve kemerli olarak yapılması düşünülen böyle bir bina, Türkler için müstahkem bir kale halini alacak ve Cumhuriyet'in başına hayli gaileler çıkarabilecekti ⁴⁸ !

Türk tüccarları için yeni bir bina yapılması işi böylece sürünce-meye girerken, Venedik halkının 12 Mart 1620 de bir dilekçe ile Senato'ya başvurarak *Osteria dell' Angelo*'da oturan Türklerin bazı olaylara sebebiyet verdiklerini öne sürmeleri ve onların *San Matteo* kilisesine bitişik olan bu evden çıkartılmalarını dilemeleri ⁴⁹, mes'eleye biran evvel bir çözüm şekli bulunmasını gerektirmişti. Bunun üzerine, esasen 28 Mart 1589 *Decreto*'su ile Türk tacirlerinin ikametlerine elverişli bir bina seçmeğe memur edilmiş bulunan *Magistrato dei Cinque Savj alla Mercanzia*, araştırmalarını hızlandıрмаğa mecbur kalmış ve nihayet 11 Aralık 1620 tarihli bir yazı ile, evvelce Ferrara Dukasına âit olan *San Giovanni Decollato Kilisesi*'nin karşısındaki evin her bakımdan istenen vasıfta olduğunu arz etmişti. *Canal Grande* üzerinde bulunan bu bina, *Venedik*'in en büyük yapılarından biri olduğu gibi, ticarî eşyanın kolaylıkla nakline ve bilhassa müslüman Türklerin şehir halkı ile münasebetlerini mümkün olduğu kadar azaltmak için her taraftan tecrit edilmeğe de müsait idi. İşte bütün bunları gözönüne alan *Collegio*, 11 Mart 1621 de, binanın sahibinden kiralanarak Türk tacirlerine *fondaco* olarak tahsis olunmasına karar vermişti ⁵⁰.

V — FONDACO DEI TURCHI BİNASININ TARİHÇESİ :

O tarihlerde *Casa del Duca di Ferrara* (Ferrara Dukasının Evi) diye anılmakta olan bina, XIII. yüzyılın birinci yarısında, *Pesaro*'dan *Venedik*'e nakleden zengin ve asil Palmieri ailesi tarafından inşa ettirilmişti. Ortaçağ İtalya tarihinin en karakteristik olaylarından biri olan *Guelfi-Ghibellini* mücadelesi *Pesaro*'da da şiddetlenip, iş başına geçen *Ghibellini*'ler, siyasî rakipleri *Guelfi*'leri şehirden sürmeğe başlayınca, Console (Konsül) Giacomo Palmieri de *Venedik*'e sığınmağa mecbur kalmıştı. Venedik vatandaşlığına kabul olunan Giacomo Palmieri'nin *Büyük Kanal* kıyısında yaptırdığı binaya, onun

⁴⁸ A. Sagredo - F. Berchet, *ayn. esr.* s. 27.

⁴⁹ *Scrittura dei V Savj alla Mercanzia*, s. 7 vd.

⁵⁰ *Ayn. esr.* s. 8.

aslen Pesaro'lu oluşu dolayısıyla *Il Palazzo dei da Pesaro* (Pezarolu'nun Sarayı) adı verilmişti⁵¹.

1230 dan sonra inşa edildiği tahmin olunan bina, 1382 ye kadar Palmieri ailesinin mülkiyetinde kalmış ve o tarihte Venedik Hükümeti sarayı satın alarak Ferrara Markisi'ne hediye etmişti. Marki II. Nicolò da Este, biri *Venedik*'te, diğeri de *Treviso*'da olmak üzere 2 ev satın almasına müsaade olunması için 1364 de Cumhuriyete başvurmuştu. Yabancıların Venedik topraklarında mülk edinmelerini istemiyen Senato, bu teklifi kabul veya reddetmek hususunda tereddüte düşmüş ve işi 17 yıl boyunca sürüncemeye sokmuştu. Ancak *Venedik* ile *Cenova* arasındaki meşhur *Chioggia* savaşında (1378-81) Marki II. Nicolò'nun daima Venedik tarafını tutması ve barış yapılmasında ona yardımcı olması karşısında Signoria, 1382 de *Il Palazzo dei da Pesaro*'yu, 10.000 altun duka'ya o zamanki sahiplerinden satın alarak kendisine hediye etmişti⁵². Artık Pesarolar'ın elinden çıkan bina, bu tarihten itibaren *Casa del Marcheze* (Marki'nin evi) ve Estensi'lerin Papa'dan dukalık serpuşunu almaları üzerine de *Casa* (yahut *Palazzo*) *del Duca di Ferrara* (Ferrara Dukasının evi) adı ile anılır olmuştu⁵³.

Bina, bir ara Venedik Senatosu tarafından geri alınmakla beraber 1618 e kadar Este âilesinin mülkiyetinde kalmıştı. Ferrara Dukası I. Alfonso (1505 - 1534), Papa II. Giulius (1503 - 1513) ile birleşip Cumhuriyet'e karşı cephe alınca Senato, 1509 da *Palazzo del Duca di Ferrara*'yı istirdat etmiş, fakat bir müddet sonra *Signoria* ile Papalık arasında barış yapıp Duka Alfonso da İmparator V. Karl'a karşı kurulan *Kutsal İttifak* (*Santa lega*)'da Fransa, Papalık ve Venedik'in yanbaşında yer alınca saray kendisine iade olunmuştu⁵⁴.

Ferrara Dukasının Sarayı devrin en büyük ve ihtişamlı binalarından biri olduğu için, *Venedik*'i ziyaret eden ünlü devlet adamlarından bir çoğu burada misafir edilmekte idi. Bunlar arasında, Bizans İmparatoru II. Manuel (1403) ile VIII. Yuannis (1438), Alman

⁵¹ *Il Fondaco dei Turchi in Venezia* (Estratto dalla *Gazzetta di Venezia*, nr. 148, 1869), s. 1; krş. A. Sagredo - F. Berchet, *ayn. esr.* s. 4.

⁵² *Ayn. esr.* s. 9.

⁵³ *Il Fondaco dei Turchi in Venezia* (Est. *Gazzetta di Venezia*) s. 2.

⁵⁴ Giuseppe Tassini, *Alcuni appunti storici sopra Il Palazzo dei Duchi di Ferrara in Venezia, poscia Fondaco dei Turchi*, (Estratto dall' *Archivio Veneto*, t. VI, parte II, 1873, s. 8).

İmparatoru III. Friedrich (1452 ve 1469 da), *Kıbrıs*'ta hükümlarlık hakkını Cumhuriyet'i devreden Kraliçe Caterina Cornaro (1489), Polonya Kraliçesi Bona Sforza (1556) ve Avusturya Arşidükü Maximilien (1581) de vardı⁵⁵.

Estensi'ler Ferrara Dukalığını kaybedince *Venedik*'teki saray da tamamiyle ellerinden çıkmıştı. Erkek çocuğu olmayan Duka II. Alfonso (1559 - 1597), kendine halef olarak yeğeni Cesare da Este'yi seçmişti. Fakat öteden beri *Ferrara*'yı kendi hâkimiyeti altına almağa çalışan Papalık, bu fırsatı kaçırmak istememiş ve Alfonso'nun ölümünden (1597) sonra toplanan *Curia Romana* (Vatikan Divanı), gayr-i meşrû bir şahsın oğlu olan Cesare'nin⁵⁶ Dukalık makamını işgal edemeyeceğini ve *Ferrara* hâkimiyetinin *Camera Apostolica* (Kilise Devleti)'ya geçmesi gerektiğini ilân etmişti. Böylece *Ferrara*'dan mahrum edilen Cesare da Este, *Modena*'ya çekilmeğe mecbur kalmış, 1598 de yapılan *Faenza* anlaşması ile *Bertinoro* dukalığının kendisine bırakılacağı vaadi ile avutulan II. Alfonso'nun kızkardeşi Urbino Düşesi Lucrezia, *Ferrara*'nın tasarrufunu Papalığa devretmeğe zorlanmıştı. Bunu takiben 1 Mart 1602 de noter huzurunda yapılan bir mukavele ile de Este âilesinin elinde bulunan diğer mâlikâneleri Papa VIII. Clementus (1592 - 1605)'a bırakmıştı. Bu arada "*Venedik*'te *Canal Grande* üzerinde bulunan saray" da Papanın yeğeni Kardinal Pietro Aldobrandini'ye verilmişti. Bununla beraber bu mukaveleyi tanımayan Cesare, vaktiyle *Signoria* tarafından Este âilesine hediye edilmiş olan *Casa del Duca di Ferrara*'yı, Cavaliere Antonio Priuli'ye satmak için teşebbüse geçtiğinden, Kardinal Aldobrandini de aynı yola başvurmuş ve binayı 1618 de 24.000 duka'ya A. Priuli'ye devretmişti⁵⁷.

İşte *Venedik Collegio*'su 1621 Martında binanın Türk tüccarlarına *fondaco* olarak tahsis edilmek üzere kiralanmasına karar verdiği zaman *Casa del Duca di Ferrara*'nın sahibi bulunan Antonio Priuli, aynı zamanda 1618 den beri Cumhuriyet'in devlet başkanlığı demek olan Doc (Doge)'luk makamına yükselmiş bulunuyordu (1618 - 1623). *Collegio*'nun kararından sonra 26 Temmuz 1621 de mal sahibi sıfatıyla

⁵⁵ Göst. yer. krş. *Il Fondaco dei Turchi in Venezia* (Est. *Gazzetta di Venezia*) s. 3.

⁵⁶ Zirâ Cesare'nin babası, Duka I. Alfonso'nun gayri meşru bir oğlu idi.

⁵⁷ A. Sagredo - F. Berchet, *ayn. esr.* s. 14 vd.; *Il Fondaco dei Turchi in Venezia* (Est. *Gazzetta di Venezia*), s. 3.

A. Priuli ile bir kira mukavelesi yapılarak, *San Matteo* civarındaki ilk Türk Fondaco'su *Osteria dell Angelo*'da oturmakta olan Türk tüccarlarının buraya nakli için gerekli tadilâta başlanılmıştı.

VI — VENEDİK'TEKİ TÜRK TACİRLERİNİN DURUMU:

1) *Fondaco Nizamı* :

Türk tacirlerine tahsis olunan *Casa del Duca di Ferrara*'nın, ortasında kuyulu bir avlu bulunan zemin katı depo ve dükkânlara ayrılmıştı. Tahta bir merdivenle çıkılan diğer 2 katta ise, Türklerin kaldıkları odalar bulunuyordu. Her odaya birer ocak ile yatak konulacak birer ranza yapılmıştı. Doğu cephesinde avluya bakan büyük bir oda mescit haline getirilmişti. Zemin katta bir kısım da abdest almak için ayrılmış, buraya bir sıra çeşmeler yerleştirilmişti⁵⁸. Bundan başka binanın *Canal Grande*'ye bakan cephesinde de tadilât yapılmış, ön kısmı ticarî eşyanın kolaylıkla yükletilme ve boşaltılmasına evlerişli duruma sokulurken, çatı katında '9' tane mazgal yaptırılmıştı⁵⁹.

Bu arada artık *Fondaco dei Turchi* adıyla anılacak olan Türk ticaret merkezi için '33' maddelik bir tüzük te yapılmış ve bunun uygulanması işi *Cinque Savii alla Mercanzia*'ya verilmişti. Buna göre, Türk tüccarları *Magistrato dei Cinque Savii alla Mercanzia*'nın tesbit edeceği tarifeye göre kira bedelini vererek binada oturabilecek ve mutad vergileri ödemek şartıyla serbestçe ticaret yapabileceklerdi Bu yeni ve daimî *fondaco*'da da muhafızlık vazifesi Zorzi (Giovanni) Battista Lettino'nun üzerinde bırakılmıştı. Muhafız, kira işlerini düzenle yürütmek ve gerekli tadil ve tamirleri yaptırmakla mükellefti. Ancak bina içinde yapılacak geniş çaptaki tadilât için mal sahibinin muvafakatının alınması zorunluydu. Muhafız, topladığı kiranın 2/3 ünü mal sahibine teslim edecekti. Binanın su, kandil yağı, temizlik vs. . . gibi günlük masrafları geriye kalan 1/3 ile karşılanacaktı. Mal sahibi, bir ticaret yeri olan *Fondaco*'da meydana gelebilecek kazalar için hiç bir tazminat isteğinde bulunamayacaktı. Muhafızlık ücretine gelince, G. B. Lettino, mal sahibinin vereceği yıllık bir miktar paranın dışında, kira tahsilâtı üzerinden de bir pirim alacaktı⁶⁰.

⁵⁸ krş. A. Sagredo - F. Berchet, *ayn. esr.* s. 68.

⁵⁹ *Fondaco*'nun 1720 tarihindeki dış görünüşü için Resim I.'e bakınız.

⁶⁰ bk. *Scrittura dei V Savj alla Mercanzia circa il Fontico de' Turchi*, s. 9 vd. Gerek binanın bakım ve idaresinde, gerekse Türklerden kira bedellerini tahsil etmede gösterdikleri gayret yüzünden *Fondaco* muhafızlığının hep Lettino âilesinden gelenler arasında devredildiği görülmektedir.

2) *Türk tüccarlarının şehir halkı ile ilişkilerinin kısıtlanması :*

“Casa del Duca di Ferrara”, *Fondaco dei Turchi* olacak şekilde tadil edilirken, binanın âdeta tecridine çalışıldığı görülmektedir. Gerçekten bu sırada, binanın *Canal Grande*'ye bakan ön kısmı, arada bir kapı bırakılarak sahil boyunca oldukça yüksek bir duvarla çevrilmişti. Bu duvarın bir tarafında, *Fondaco*'da görevli Venedikli muhafızlara ayrılmış olan daire bulunuyordu. *Salizzada del Fontego* denilen doğudaki ana yol tarafında da yüksek bir duvar örülmüş ve *Fondaco*'nun kara ile irtibatını sağlamak için burada tek bir giriş yeri bırakılmıştı. Aynı zamanda *Rivo del miglio* boyunca uzanan eski irtibat yolu da yıktırılmıştı. Bütün bunları, birkaç yıl sonra, binanın çatı katının ön kısmında bulunan iki küçük kulenin yıktırılması takip etmişti. Filhakika, *Fondaco*'nun iç talimatını ve burada kalacak Türk tüccarlarının ödiyecekleri ücretleri, yâni kira bedelini tesbit eden 27 Mayıs 1627 tarihli *Decreto*'nun 17. maddesi ile, bu kulelerin ya içten ve dıştan olmak üzere tamamıyla kapatılması, yahut ta yıktırılması öngörülmüştü⁶¹. Öyle anlaşılıyor ki Venedik Senatosu kuleler için aldığı bu kararlar, *Fondaco*'da oturan Türklerin şehri gözetlemelerinin ve zadedân ile iktidar sahiplerinin durumlarını öğrenmelerinin önüne geçmek istemişti.

Bina etrafında alınan bu tedbirlerle, âdeta şehir ile irtibatı kesilen *Fondaco*'da yaşayan Türk tacirlerinin günlük hayatları bile sıkı kayıtlar altına alınmıştı. Bunda, müslüman Türklerle hıristiyan yerli halk arasında, dil, din ve görenek farkından doğan bir çok anlaşmazlıklar ve eskiden beri süregelen karşılıklı şikâyetlerin etkisi bulunduğu şüphesizdir. Ancak, anlaşmazlık ve şikâyetlere yol açan olaylara sadece Türklerin sebebiyet vermedikleri, Venedik halkının da daha başlangıçtan itibaren Türk tüccarlarına mal satma veya satın alma ve mallarını sevk etme hususunda çeşitli engeller çıkardıkları dikkati çekmektedir. Bu yüzden ki Sadrâzam Rüstem Paşa, daha 1546 da Venedik Doc'u Francesco Donà'ya bir mektup yazarak Türk tüccarlarının karşılaştıkları muameleden dolayı şikâyette bulunmuştu. Rüstem Paşa, bu mektubunda, her iki devlet tebaasına karşılıklı olarak diğerine âit topraklarda serbestçe ticaret yapma hakkını veren ahidnâme, yâni 2 Ekim 1540 ahidnâmesi hükümlerini hatırlatarak, “Devletlü Pâdişâh-i âlem-penâh hazretleri Venediklüye bu deñlü

⁶¹ A. Sagredo - F. Berchet, *op. cit.* s. 75.

'inâyet idüb 'ahid-nâme-i şeriflerin virmekden emr-i hümâyûnları bunun üzerinedir ki, mahzâ iki cânibin dahi re 'âyâsı eyyâm-i sa 'âdetlerinde emîn ve amân ve refahiyyet ve itminân üzre" olmalarını sağlamak gayesini güttüğünü belirtmiş, aynı zamanda, Türk tacirlerine *Venedik*'te "bu vechile ta'addiler" de bulunulmasının sonunun "iyi" olmayacağını ilâve etmek zorunluluğunu da duymuştu ⁶².

Rüstem Paşa'nın tehdit dolu bu şikâyet mektubunun, Osmanlı İmparatorluğunun en kudretli devirlerini yaşadığı o tarihlerde *Venedik*'teki Türk tüccarlarına kolaylık gösterilmesi bakımından müsbet etkiler yaptığı muhakkaktır. Böyle olduğu halde Venedik halkı ile Türkler arasında üzücü bazı hâdiselerin önü tamamiyle alınamamıştı. Hattâ ara sıra katil olayları da meydana gelmekte idi. Meselâ Hacı Hızır - oğlu Hüseyin ⁶³ ile Tokat tüccarlarından Hacı Murad - oğlu Hüseyin'in adamı İnayetullah-oğlu Hasan ⁶⁴, 1576 - 1579 yıllarında *Venedik*'te katledilmişlerdi. 1583 te ise, ortağı Acem Ali ile birlikte *Venedik*'e gelen tüccar Hacı Ahmed'in, ortağı hristiyanlığı kabul etti diye bütün para, mal ve hattâ zatî eşyalarına el konulmuş ve *İstanbul*'a dönen Hacı Ahmed'in şikâyeti üzerine III. Murad, Doc Nicolò da Ponte'ye bir mektup yazarak adı geçenin mallarının iadesini istemişti. Padişah bu mektubunda, Türk tüccarlarının birbirini takip eden şikâyetlerine de temasla, "memâlik-i mahrûsemiz tarafından metâ' ve esbâb ile varub kendü hâlinde bey' ve şîrâ üzre olan tüccar tâifesine havza-i hükûmetinizde kimesnei hiç veçhile zulm ve ta'addî etmeğe rızâ gösterilmeyüb mâbeynimizde mün'akid olan sulh ve salâh emrini kemâkân ri'âyet ettirmek bâbında envâ'-i mesâ'î-i cemîlenüz vücude" getirilmesini dilemekten de geri kalmamıştı ⁶⁵.

Bu zapt ve katiller dışında, Venedik halkının Türklere, hattâ onların oturdukları yerlerin yerli muhafız ve bekçilerine bile sözle veya fiilen hakaret ve tecavüzde buldukları da dikkati çekmektedir. Meselâ Türk tacirlerinin *San Matteo*'ya bitişik *Osteria dell 'Angelo*'da oturdukları devre âit olan 11 Ocak 1612 tarihli şu emirname bunun açık bir delilini teşkil etmektedir :

⁶² Rüstem Paşa'nın evvelce de bahis konusu ettiğimiz bu mektubunun metni için bk. Ek: I.

⁶³ *ASV. Documenti Turchi*, Busta XIX. Metin: Ek. II.

⁶⁴ *ASV. Documenti Turchi*, Busta III, nr. XLIX.

⁶⁵ *ASV, Documenti Turchi*, Busta IV, fasc. LVIII.

“Serenissimo Principe bildirir ve *Avvogador da Ponte*⁶⁶’ye emr eder ki: Mutad üzere şehirdeki Osteria veya *Fontico di Turchi*’de oturup bu şehirde ticaretle uğraşan Türklere, hiç kimse ne hakaret edebilir, ne de sözle veya fiilen tecavüzde bulunabilir. Aksine hareket edenler, eğer yetişkin kimseler ise, ‘15’ ay kürek cezasına çarptırılacak, şâyet henüz rüşünü ispat etmemiş çağda ise, kamçı, hapis, sürgün, para veya adaletin cevaz verdiği diğer ihtiyarî cezalardan biri ile tecziye edileceklerdir.”⁶⁷

Bunu takiben 1613 Ekiminde yayınlanan diğer bir emirname ise, Türk tacirlerinin şehir halkı ile münasebetlerinin mümkün olduğu derecede kısıtlandığını göstermektedir. *Il Consiglio di XL al Criminal*’in⁶⁸ 11 Ekim 1613 tarihli bu emirnamesinde şöyle deniliyordu :

“Senato’nun kararı ile, Zorzi Litino (Lettino) nun nezaretinde olmak üzere, sadece Türklerin ikametlerine ayrılan *Rialto*’da *San Matteo*’da bulunan evin muhafızlarına ve hizmetçilerine, herhangi bir kimsenin hakaret veya tecavüz etmesi yasak olup, aksine hareket edenler, sürgün, hapis, kürek vs.. ile cezalandırılacaklardır.

“Muhafızların muhalefetine rağmen, şeytanî ve câniyâne işler görmek gâyesiyle, bahis konusu eve, genç çocuklar, kadınlar ve kötü tanınmış şahısları sokan kimseler de aynı cezalara çarptırılacakları gibi, vazifelerinin sınırlarını aşan muhafızlar da aynı surette cezalandırılacaklardır.

“Muhafızlar, güneş doğunca kapıları açmağa ve gurub vaktinde kilitlemeğe, bahiskonusu eve her nevi silâh ve barutun sokulmasına engel olmağa mecburdurlar. Şehirdeki simsar yahut mutavassıtlar da şehre gelen Türkleri ve onlara âit ticârî eşyayı bu eve sevk etmek zorundadırlar.”⁶⁹

Türk tacirlerinin şehir halkı ile olan ilişkilerini kısıtlamak ve bilhassa geceleri onları binada tecrid etmek gâyesini güden bu tedbirlerin, *Casa del Duca di Ferrara*’nın *Fondaco* olarak tahsisinden sonra daha da artırıldığı görülmektedir. 5 Mart 1622 tarihli bir emirname ile, genç delikanlıların *Fondaco dei Turchi*’ye girmeleri yasaklanmıştı. Bunlardan, ticarî bir iş için *Fondaco*’ya gitmeleri gerekenler, her defa-

⁶⁶ Köprü Avukatı. (Ticaret merkezi olan *Rialto* köprüsü).

⁶⁷ bk. A. Sagredo - F. Berchet, *ayn. esr.* s. 26.

⁶⁸ Cezaî işlere bakan “40’lar Meclisi”.

⁶⁹ A. Sagredo - F. Berchet, *ayn. esr.* s. 26.

sında *Magistrato dei Cinque Savii alla Mercanzia*'dan müsaade almak zorunda idiler. Diğer taraftan Türkler, *Fondaco*'ya girerken üzerlerindeki her nevi silâhı emin bir yere bırakmağa mecbur tutulmuşlardı. Nihayet bütün bunlar yetmiyormuş gibi, *Fondaco*'da oturan Türk tüccarları için günlük listeler düzenlenmesine de başlanılmış, başka bir yerde oturan veya geceyi dışarıda geçirenlerin cezalandırılacakları ilân olunmuştu⁷⁰. Böylece denilebilir ki Türkler, *Fondaco dei Turchi*'de sıkı bir nezaret altına alınmış, güzel ve konforlu bir binada sanki bir göz hapsine mahkûm edilmiş oluyorlardı. Zirâ, Federico Berchet ile birlikte *Fondaco dei Turchi* hakkında en derli-toplu etüdü yapmış olan Agostino Sagredo'nun da belirtmekten kendini alamadığı üzere, Türk tüccarları için konulan hükümler "imtiyazdan bambaşka şeylerdi; bu, güzel ve iyi bir esaret idi."⁷¹

3) Türk tüccarlarına tanınan haklar :

Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik Cumhuriyeti arasında yapılan anlaşmalara, yâni ahidnâmelere göre, Türk tacirleri *Venedik*'te serbestçe ticaret hakkına sâhip idiler. Ahidnâmeler Türklerin Cumhuriyet'e ait yerlerde ticarete bulunurken ödiyecekleri vergiler hakkında herhangi bir hüküm ihtivâ etmediği için *Venedik*'e giden ve oraya yerleşen Türk tacirleri mutad vergileri ödemek zorunda idiler.

Türkler hakkında alınan kısıtlayıcı kararlara ve arada sırada meydana gelen tatsız olaylara rağmen Türk tüccarları ile Venedikliler arasında ticaret konusunda samimî bir işbirliği kurulmamış değildi. Öyle ki daha XVI. yüzyıl sonlarında bazı Türk tüccarlarının Venedik yerlilerinden özel vekilleri bulunuyor ve bu Türkler mallarını vekilleri aracılığı ile sattırıyor ve karşılığında gene onlar vasıtasıyla mal getiriyorlardı. Meselâ sof ticaretiyle uğraşan Hasan Ali Çelebi'nin *Venedik*'te Messer Filippo adında umumî bir vekili vardı. Filippo, Ali Çelebi'nin gönderdiği 30.000 filorilik sof satarak karşılığında onun namına çuha ve diğer kumaşlar satın almıştı⁷².

Başlangıçta *Fondaco dei Turchi*, bütün Osmanlı tebaası tacirlere değil, yalnız müslüman Türklere tahsis edilmişti. Yahudi, Rum, Er-

⁷⁰ *Ayn. esr.* 27.

⁷¹ *Ayn. esr.* 28.

⁷² Hasan Ali Çelebi'nin ölümünden sonra, kayınbiraderi Seyyid Abdi Çavuş'un, adı geçen M. Filippo'ya yazdığı 10 Muharrem 1003 (25.IX.1594) tarihli mektup: *ASV, Documenti Turchi*, Busta IX, b. 3, fasc. 40 (Metin için bk. Ek. V).

meni gibi müslüman olmayan Osmanlı tacirleri eskiden olduğu gibi gene şehrin muhtelif yerlerindeki evlerde kalıyorlardı. Her ne kadar *Casa del Duca di Ferrara*'nın fondaco olarak kiralanmasından bir yıl sonra, 1622 de, "Büyük Sultan'ın tebaası bulunan hristiyanların" da burada oturmalarına karar verilmişse de⁷³, fiiliyatta bunun tatbiki mümkün olmamış ve yalnız gayr-i müslim Osmanlı tacirleri değil, müslüman Boşnaklar bile *Fondaco*'ya yakın evlerde kalmağı tercih ettikleri için bu hususta ısrar edilmemişti. Bunun gibi, *Venedik*'e gelen iranlı tacirlerin de mümkün olduğu nisbette *Fondaco dei Turchi*'de, fakat Osmanlı tebaasından ayrı bölümlerde oturtulmaları yolunda alınan karar da⁷⁴, iki devlet tebaası arasındaki uyuşmazlık yüzünden tatbik olunamamıştı.

Ticaret için *Venedik*'e giden Türklerin, âilelerini de beraberlerinde götürdükleri anlaşılmaktadır. Nitekim *Fondaco*'ya nezaretle görevli *Cinque Savii alla Mercanzia*'nın 16 Haziran 1622 tarihli bir kararında, "Türk kadınları"nın da Türk erkekleri ile birlikte *Fondaco*'da oturmaları gerektiğinden bahsedilmektedir. Böylece *Fondaco dei Turchi*, son Türk tüccarının *Venedik*'ten ayrıldığı 1838 yılına kadar sadece Türk tacirlerinin kaldıkları bir otel ve ticaret merkezi mahiyetini muhafaza etmişti.

Türk tüccarlarının Osmanlı ülkelerinden getirttikleri mallar doğrudan doğruya *Fondaco*'ya naklolunuyor ve satışlar burada yapılıyordu. Hattâ *Fondaco*'da oturmayan gayr-i müslim Osmanlı tacirlerine âit emtianın da buraya konulması gerekiyordu. Meselâ, 11 Aralık 1639 da, *Levante*'den Türkler namına gelen veya onlar tarafından getirilen bütün ticarî emtia ile birlikte hristiyan tacirler adına gelen malların *Fondaco dei Turchi*'ye konulmasına karar verilmişti⁷⁵.

Venedik'te Osmanlı İmparatorluğunun daimî bir siyasî temsilcisi veya Türk tüccarlarının işlerine nezaret edecek resmî bir Türk memuru bulunmadığı için, eceliyle ölen veya katlolunan Türklerin mal ve paralarına, Cumhuriyet'in ticaret işlerini yönetmekle görevli *Cinque Savii alla Mercanzia* tarafından el konuluyor, sonra bunlar ya *İstanbul*'daki *Venedik* bailo'su vasıtasıyla ölen tacirin vârislerine gön-

⁷³ A. Sagredo - F. Berchet, *ayn. esr.* 28.

⁷⁴ 10 Haziran 1622 de *Cinque Savii alla Mercanzia*'nın aldığı bu karar, bir hafta sonra, 16 Haziran'da uyulması zorunlu bir hüküm haline getirilmişse de bir türlü uygulanamamıştı (*göst. yer.*).

⁷⁵ A. Sagredo - F. Berchet, *ayn. esr.* s. 27.

deriliyor veya Padişahın bir hükmü ile gelen vekillerine teslim ediliyordu. Bu yüzdendir ki, 1577 de katledilen Hacı Hızır - oğlu Hüseyin'in 120.000 akçe olan muhallefatı bailo vasıtasıyla *İstanbul'*a getirilmiş⁷⁶, 1579 da öldürülen İnâyetullah - oğlu Hasan'ın zaptolunan para ve eşyasının asıl mal sahibi Hacı Murad - oğlu Hüseyin'e⁷⁷ ve 1589 da *Rialto'*da ölen Ahmed ve Hurrem adındaki kölelerine metrûkâtının da efendileri Üsküblü tacir Kara Halil'in çocuklarının vekili olan Yusuf'a teslim edilmesi⁷⁸ için III. Murad'ın Doc'a birer mektup göndermesi lâzım gelmişti. Aynı şekilde, 1628 yılı sonlarında ölen Şaban adındaki tüccarın malları, vârisi olmadığı için Osmanlı hazinesine maledilirken, onun *Venedik'*e göndermiş olduğu 11 yük sofun bedeli de, '3' yükü 7.000 akçe hesabıyla vekili Menahim'den alınmış ve mezkûr meblâğın adı geçen Menahim'e ödenmesi için IV. Murad tarafından Venedik Doc'una mektup yazılmıştı⁷⁹.

*Venedik'*te yerleşen Türk tacirlerinin sayısı hakkında bugün için yeteri kadar bilgiye maalesef sahip değiliz. Ancak 1740 tarihinde Doc Alvise Pisani (1735 - 1741)'ye yapılan bir müracaattan, o sırada *Fondaco dei Turchi'*de '50' Türk tüccarının kalmakta olduğunu öğreniyoruz⁸⁰. Ticaret yollarının değişmesi sonucunda *Akdeniz* ticaretinin önemini kaybettiği ve *Venedik'*in artık *Avrupa'*nın en başta gelen ticaret merkezlerinden biri olmaktan çıktığı XVIII. yüzyıl ortalarında şehirde hâlâ '50' Türk taciri bulunduğuna göre, XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılda onların sayısının daha da fazla olduğunu haklı olarak tasavvur edebiliriz.

Uzun zamandan beri bakımsız kaldığından harap olmağa yüz tutan *Fondaco'*nun tamir ettirilmesini sağlamak için, 1740 da orada

⁷⁶ Hüseyin'in parası getirtilinceye kadar *İstanbul'*daki Venedik dragomanı, Hüseyin'in babası Hızır'a önce 48.000, sonra da 40.000 akçe ödemişti (Galata kadısının bu husustaki 25 Muharrem 985/14.IV.1577 tarihli sicil sureti: *ASV. Documenti Turchi*, Busta, XIX, Metin için bk. Ek. II).

⁷⁷ III. Murad'ın Evâil-i Şevvâl 987 (Kasım 1579 sonları) tarihli mektubu: *ASV. Documenti Turchi*, Busta III, nr. XLIX).

⁷⁸ Evâil-i Recep 997 (Mayıs 1579) tarihli mektub, (*ASV. göst. yer*, Busta IV, nr. LXII. Metin için bk. Ek III).

⁷⁹ Evâil-i Cemâziü'l-evvel 1038 (1628 sonları - 1629 başları) tarihli nâme-i humâyûn: *ASV. Documenti Turchi*, Busta, V, fasc. LXXXIX.

⁸⁰ *Scrittura dei V Savj alla Mercanzia circa il Fontico de' Turchi e suo ristauo*. 1740, 10 luglio, s. 13.

oturan '50' Türk tüccarı müşterek bir dilekçe ile doğrudan doğruya Doc'a başvurmak zorunluluğunu duymuşlardı. Bu müracaat üzerine *Fondaco*'yu gezen *Cinque Savii alle Mercanzia*, duvarların yer yer çatlak, odaların harap, dükkân kapılarının hemen hemen açık olduğunu, tezgâh diye birşey kalmadığını, malların rutubetten çürümeğe yüz tuttuğunu, bilhassa kuyudaki suyun ağır ve tuzlu olması yüzünden Türklerin hayli ızdırıp çekmekte olduklarını ve bu gidişle binanın yıkılıp can kaybına yol açması ihtimalinin de bulunduğunu tesbit etmişti. Yapılan keşfe göre, *Fondaco*'nun oturulabilir bir hale sokulması için 14.000 duka harcanması gerekiyordu. Fakat cihaz suretiyle binayı tekrar ellerine geçirmiş olan Pesaro âilesi, tamir için bu kadar para sarfetmenin kendilerine bir menfaat sağlamıyacağını öne sürerek *Fondaco*'nun tahliye edilmesini istemişlerdi. Bu yüzden de *Cinque Savii alla Mercanzia*, 10 Temmuz 1740 tarihli raporlarında, Türk tacirleri için daha az masrafla elverişli hale sokulabilecek başka bir binanın bir an evvel bulunması gerektiğini teklife mecbur kalmışlardı ⁸¹.

Fakat ihtişamlı devirlerini artık çok gerilerde bırakarak, siyasî olduğu kadar iktisadî zaaf içinde tarihinin sonuna yaklaşmakta olan *Serenissima Repubblica*, Türk tacirleri için yeni bir bina tahsis edecek durumda bulunmadığı için Türkler, yarım yamalak onarılan *Fondaco dei Turchi*'de oturmağa devam ettiler. XVIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Venedik Cumhuriyeti artık tarihe karışmıştı. 12 Mayıs 1797 de ilân edilen Demokrasiden '4' gün sonra General Napoleon Bonaparte komutasındaki Fransız kuvvetleri *Venedik*'e girmişler ve 17 Ekim 1797 de Fransa ile Avusturya arasında yapılan *Campo - Formio* anlaşması ile Cumhuriyet'e âit kuzey İtalya toprakları Avusturya'ya bırakılmıştı. 8 yıl süren bu ilk Avusturya hâkimiyetinden sonra, İmparatorluğa yükselmiş bulunan I. Napoleone, *Presbourg* anlaşmasıyla geri aldığı *Venedik*'i, kurmuş olduğu İtalya Krallığı'na katmıştı. Ancak Restorasyon devrinde tekrar Avusturya hâkimiyetine terkedilen *Venedik*, *Longobardia* ile müştereken *Lombard - Venitien Krallığı* halinde *Viyana*'ya bağlanmıştı.

Böylece *Venedik*, paylaşılamiyan bir metâ gibi Fransa ile Avusturya arasında devrediledururken, iktisaden de çökmüştü. 1797 de Cumhuriyet'in sona erişiyile, şehirdeki ticaret faaliyeti eski canlılı-

⁸¹ Doc'a hitaben kaleme alınmış olan bu rapor 1874 de *Venedik*'te basılmıştır.

ğından çok şeyler kaybetmekle beraber tamamiyle sönmemişti. Bu devirde *Fondaco dei Turchi*'de oturmağa devam eden Türkler, küçük çapta da olsa gene yapağı ticareti yapıyorlardı⁸². Fakat Fransız hâkimiyeti sırasında Napoleone'un İngiltere ile ticareti yasaklaması ve buna karşılık İngiltere'nin de kıt'a Avrupasını abluka altına alması, *Venedik* ticaretine son darbeyi indirmiş ve onu sefalete sürüklemişti. O kadar ki Napoleon İmparatorluğu sona erip deniz yolları tekrar ticarete açıldığı zaman, *Venedik*, ticaret âleminde kaybettiği yeri bir daha alamamış ve üstelik *İtalyan Risorgimentosu*'na (1860) kadar sürecek uzun bir devre için Avusturya tarafından sömürülür bir hale düşmüştü. Bu yüzden Türk tacirleri de yavaş yavaş *Venedik*'ten ayrılmaya başlamışlardı. Zirâ, az çok canlılığını muhafaza eden yapağı ticareti de bu sırada Osmanlı tebaası hristiyan Bosnalıların eline geçmişti. Giderek *Fondaco dei Turchi*'de bir tek Türk tüccarı kalmıştı : Sadreddin⁸³.

VII — SON TÜRK TÛCCARININ VENEDİK'TEN AYRILMASI VE FONDACO DEI TURCHI'NİN MÛZE HALİNE GETİRİLMESİ :

1621 de Türk tüccarlarına *Fondaco* olarak kiralanan eski *Casa del Duca di Ferrara*, bir müddet sonra Priuli'lerden tekrar Pesaro âleminin eline geçmiş ve 1838 de de Antonio Busetto Petich tarafından satın alınmıştı⁸⁴. *Fondaco*'nun bu yeni sahibi, içinde tek bir Türk tüccarı oturduğu için artık kira getirmeyen binayı tütün ve sigara deposu olarak kullanmak istediğini bildirerek Sadreddin'in oradan çıkmasını dilemişti. Esasen Venedik Cumhuriyeti sona erdiği ve şehir Avusturya hâkimiyeti altına girmiş bulunduğu için, Türk tacirlerini *Fondaco dei Turchi*'de oturmağa zorlayan *decreto* ve emirnâ-

⁸² A. Sagredo - F. Berchet, *ayn. esr.* s. 29.

⁸³ *Venedik*'teki bu son Türk tüccarının adı, İtalyan kaynaklarında Saddo - Drisdî olarak geçmektedir. Bunun Sadreddin (zayıf bir ihtimalle de Sadeddin) den bozulma olduğunu sanıyoruz.

⁸⁴ *Casa del Duca di Ferrara*'yı 1621 de *Fondaco dei Turchi* olarak kiraya veren Doc Antonio Priuli, binayı oğlu Girolamo'ya bırakmıştı. Girolamo'nun kızı Maria, 1648 de Leonardo Pesaro ile evlenince saray cihaz olarak gene Pesaro'ların eline geçmişti. Bu durum 1830 a kadar devam etmiş, o tarihte Pietro Pesaro binayı yeğeni Kont Leonardo Manin'e bırakmış ve Manin de 1838 de Petich'e satmıştı (*Il Fondaco dei Turchi in Venezia*, Est. *Gazzetta di Venezia*, s. 5).

meler de hükümsüz kalmıştı. Böyle olduğu halde Sadreddin'in *Fondaco*'dan çıkmak istememesi, binanın boşaltılması işini önemli bir mes'ele haline getirmiş, dolayısıyla *Venedik*'teki bu Türk ticaret merkezi, üzücü bazı olaylar sonunda kapanmıştı.

Çağdaş müşahitlerin naklettiklerine göre, 50 yaşlarında olan Sadreddin, uzun zamandan beri *Fondaco*'da yaşadığı için Venedik dialektini mükemmel surette öğrenmişti. Bununla beraber muhafazakâr bir kimse olup II. Mahmud'un ıslâhat hareketlerini benimsemediği için *fes* giymiyor, kaftan ve beyaz sarıkla dolaşıyordu⁸⁵. A. B. Petich, kendisinden binayı tahliye etmesini istediği vakit Sadreddin, binanın şimdiye kadar birkaç sahip değiştirdiği halde Türk tüccarlarının burada kalmağa devam ettiklerini belirterek, "San Marco Cumhuriyeti, bu binayı Türklere *fontego* olarak vermiştir ve ben *fontego* da oturmak istiyorum" cevabını vermişti. Kendisine *San Marco* Cumhuriyeti'nin artık tarihe karışmış olduğu hatırlatıldığı vakit te, Venedik Comune'sinin tâbi bulunduğu Avusturya hükümeti nezdinde gerekli teşebbüse geçmesi için *Viyana*'daki Osmanlı elçisine müracaat etmekten çekinmemişti! Neticede Sig. Petich, binayı tahliye ettirmek için mahkemeye başvurmuş, Sadreddin mahkemede de aynı şeyleri söyleyerek, Türk tüccarlarına *fondaco* olarak tahsis olunan binanın bir başka iş için kullanılamıyacağı görüşünü savunmuştu. Fakat sonunda davayı kaybedeceğini anlayan Sadreddin, bir gün ansızın ortadan kaybolmuştu⁸⁶. Onun *Venedik*'ten ayrılması ile '217' yıldan beri Türk tüccarlarının kalmakta oldukları bina, artık *Fondaco dei Turchi* olmaktan çıkıyor ve XVI. yüzyıl ortalarında açılmış bulunan Türk Ticaret Merkezi kapanıyordu.

* * *

Sadreddin'in ayrılmasından sonra bina tütün ve sigara deposu haline getirilmişti. Venedik tarihinde önemli bir yeri bulunan bir yapının depo olarak kullanılmasını ve yavaş yavaş harabiye terkolunmasını doğru bulmayan Venedik Comune'si, Giovanni Correr'in Podestallığı sırasında, 31 Temmuz 1843 te binanın satın alınıp, *Fon-*

⁸⁵ A. Sagredo - F. Berchet, *ayn. esr.* 29 vdd.

⁸⁶ *Il Fondaco dei Turchi in Venezia*, Est. *Gazzetta di Venezia*, s. 4; A. Sagredo - F. Berchet, *ayn. esr.* 30 vd.

⁸⁷ *Il Fondaco dei Turchi in Venezia*, Est. *Gazzetta di Venezia*, s. 6.

daco olarak kullanılırken yapılan ilâvelerin kaldırılarak asli şekline sokulmasına karar vermişti. Ancak fiyat konusunda Antonio Busetto Petich ile anlaşamadığı için yıllarca bir sonuç alınmamıştı. Nihayet binanın tarihi ve mimari değeri hakkında Kont Agostino Sagredo ile mühendis Federico Berchet'nin *Il Fondaco dei Turchi in Venezia. Studi storici ed artistici* adını taşıyan iki kısımlık etüdüleri tamamlandıktan (1859) sonra 1862 de restorasyona başlanılmıştı⁸⁷. Aynı zamanda bu eski Türk Ticaret Merkezi'nin *Civico Museo* olarak kullanılması uygun görüldüğünden, Federico Berchet'nin idare ettiği restorasyon sona erince⁸⁸, Alessandro Pericle Ninni'nin koleksiyonu buraya nakledilerek *Museo Civico di Storia Naturale* (Tarih-i Tabii Müzesi) nin nüvesi teşkil olunmuştu.

Bugün bu müzeyi gezenler, ortasında küçük bir kuyu ile havuzun yer aldığı iç avluda, derinliğine 11, enine 5 sütunla ayrılan bölmeler arasında milli kıyafetleri içerisindeki eski Türk tacirlerinin hayallerini görür gibi olurlar. Orta kapı kemeri üzerinde ise lâtince şu kitabe göze çarpar :

Tempore quam prisco sedem teneure Pisauri
Et Priolae atque ortum fertili Ateste genus
Turcarum emporio inde situ et squalore ruenti
Antiqui decoris forma novata redit⁸⁹.

Böylece, vaktiyle Pesaro âilesine âitken onlardan Priuli'lerin mülkiyetine geçen binanın, uzun bir süre Türklerin ikametine tahsis olunduğu ve harap olmağa yüz tutmuşken tamirden sonra bugünkü halini aldığı anlaşılır.

⁸⁷ Restorasyonun özellikleri hakkında bk. *Ayn. esr.* s. 7 - 12.

⁸⁹ Kitabedeki sözler ünlü latinist Prof. Zambaldi'ye âittir (*Ayn. esr.* s. 12).

I

Türk Tüccarlarına Kolaylık Gösterilmesi Hakkında
Sadrazam Rüstem Paşa'nın Doc Francesco
Donā'ya Mektubu
(ASV, Documenti Turchi, Busta VII, nr. 2, fasc. 20)

(Pençe)

افتخار الامراء العظام في ملت المسيحيه مختار كبراء الفخام الطايفه
العيسويه مصلح مصالح جماهير الفرقة النصرانيه صاحب اذبال الحشمت والوقار
صاحب ولايت المجد والافتخار ونديك دورثى ختمت عواقبه بالخير انها
محبانه بودرکه هرکاه ممالک محروسه پادشاهیدن اول جانبیره تجارت ایچون
اران تجار ورعایا آستانه سعادته کلوب بیع و شرا خصوصند و دریا یوزنده
وقره جانبیرنده انواع ضرر و زیان اولدوغنی عرض ایدوب بو خصوصلردن
هرکاه عتبه علیاده اظهار تقلم و تشکی اولنماقدن خالی دکلردر بو خصوص
ایچون هرکاه پایه سریرلرنده اوتانوروز دولتلو پادشاه عالمپناه حضرتلری
وندیکلویه بو دکلو عنایت ایدوب عهدنامه شریفلرن ویرمکدن امر همایونلری
بونک اوززنده درکه محضا اکی جانبک داخی رعایاسی ایام سعادتلرنده امین
وامان ورفاهیت واطمینان اوزره اولالر هرکاه سیزوک مملکتلریکزدن سعادتلو
پادشاهمزک مملکتلری رعایاسنه و تاجرلرینه بو وجهله تعدیلر اولا بونک صوکی
ایو اولز دولتلو پادشاهمز حضرتلری وندیکلویه عنایت اتدکاری نعمتک قدرن
بلوب سعادتلو آستانه لرینه اولان اخلاص و صداقتکز مقتضاسنجه دایما
بصیرت و انتباه اوزره اولوب بو جانبیدن واران تجاره ورعایایه عهدنامه
همایونه مخالف اصلا و قطعاً بر فرده ظلم اترمکه رخصت ویرمیوب
حسن اهتمام اوزره اولالرو ظلم و تعدی ایدنلری کرکی کبی منع و دفع ایدوب
واقع اولان حقلرن اکلندرمیوب ایویروب عهدنامه شریفلرنی بر وجهله
رعایت ایلیه سزکه تجار ورعایا طایفاسی امن و امان اوزره واروب کلوب
تجارت ایدوب بر فرده ضرر و زیان ایرشمایوب آستانه سعادته انواع اخلاص
و اختصاصکز استماع اولونه . زیاده ندیمک لازمدر .

II

Venedik'te Katledilen Tüccar Hüseyin'in Muhallefatı

Hakkında Galata Kadısının 25 Muharrem 985

(14 Nisan 1577) Tarihli Sicil Sureti

(ASV, Documenti Turchi, Busta XIX)

الامر كما ذكر فيه نتمقه الفقير على بن حسين

المولى بغلطة خلفه عنى عنهما

حاجى حضر بن الياس نام مسلم مجلس شرع شريفده ونديك درغومانى اولان مارقو ولد بارتو محضرنده اقرار و اعتراف ايدوب صلبى اوغلى حسين بوندى اقدم ونديكده تجارنده ايكن قتل اولنوب يوز يكرى بيك اقچهلق مخلقاتى بونده كتورملك مقرر اولغين كلدكده ينه المتق اوزره كندى مالندن مذكور مارقو مقدما بكا قرق سكر بيك نقد اقچه ويروب بنداخى الوب قبض اتمش ايدم حالا داخى موكللى بايلوس مالندن مزبور مارقو يدندن قرق بيك اقچه الوب قبض اتمم مخلقاتدن باقى قلان قرق بيك اقچه داخى تاريخ كتابدن يدى كونه دكن ويرهك اولدى ديوب مسفور مارقو تصديق اتدكدنصكره بو وثيقه كتب يد طالبه دفع اولندى. تحريراً فى اليوم الخامس والعشرين من محرم الحرام لسنة خمس وثمانين وتسعمائة

شهود الحال

محمد اغابن	بيرام بن	مصطفى بن
عبدالله	عبدالله	عبدالله
على بن	وغيرهم	
حسين		

III

Venedik'te Ölen Türk Tüccarları Hakkında
 III. Murad'ın Doc Pasquale Cicogna'ya
 Evâil-i Receb 997 (Mayıs 1589) Tarihli Mektubu
 (ASV, Documenti Turchi, Busta IV, nr. LXII)

- Tuğra -

قدوت امراء الملة المسيحية عمدة كبراء الزمرة العيسوية مصالح مصالح
 جماهير الطائفة النصرانية صاحب اذبال الحشمة والوقار صاحب ولايت المجد
 والافتخار ونديك دررئى ختمت عواقبه بالخير توقيع رفيع همايون واصل
 اوليجاق معلوم اولاه اسكوب ساكنلرندن قره حاجى ديمكله معروف
 بازركانك عبد مملوكى اولوب تجارته مأذون اولان احمد وحرّم بن عبدالله نام
 كسنه لر ونديكه تجارته طريقيله واروب نفس ونديكده ريالته¹ نام موضعده
 اكيسى داخى فوت اولوب مخلفاتلرندن يكرى بر پستاو الاجه مختلفه ايله
 چوقه واون طولوق ديكر چوقه واون طولوق قماش وبشوز اون اوچ عدد
 زرقار وبش عدد غروشييه وساير ملبوساتلرى وراقلرني اهل اسلام بيت المالى
 ضبط ايچون نصب وتعيين اولنان بش بكلىرى ديمكله معروف بيت المال ضابطى
 ضبط وقبض ايليوب مزبور قره حاجى داخى فوت اولوب شرع شريف
 مقتضاسنجه ذكر اولان مالى محمد نام اوغلى ايله حوا نام قيزينه انتقال ايتمكن
 حاليا مزبورلرك وكيلى اولان حاجى يوسف بن عبدالله نام كسنه مزبورلرك
 وكيلى اولوب ذكر اولان مال شرع شريف موجبجه مزبوران محمد ايله حوايه
 انتقال اتدوكى وكيلى اولوب سده سعادتتمده باليوسلق خدمتمده اولان قدوت
 امراء الملة المسيحية جوان ولد مور² مواجهه سنده شرعه ثابت اولمغين قديمندن
 الى هذا ما بينده اولان موالات ومصافات وآستان سعادت عنواندن ويريلان
 عهدنامه همايون مقتضاسنجه مذكوران يتيملرك شرع شريف مقتضاسنجه
 كندولره انتقال ايدوب انده ضبط وقبض اولنان ماللىرى وكيلىلى اولان مزبور

¹ Rialto.

² Moro oğlu Giovanni.

حاجی یوسفه ویرملک بابنده نامه، همایون ارسال اولنمشدر کرکردرکه نامه، همایون مسرت مقرونم وصول بولدقده قدیمدن مابنده اولان مصافات و موالات و عهدنامه مقتضاسنجه مذکور یتیملرک انده ضبط و قبض اولنان ماللری و کیللیری اولان مذکور یوسفه تسلیم اولنوب امین و سالم کوندرمک بابنده انواع اقدام و اهتمامکز ظهوره کتوریله که شرایط عهد و آمانک استحکامنه باعث اولا. تحریراً فی اوایل شهر رجب المرجب سنه سبع و تسعین و تسعمائه .

بمقام
قسطنطنیه

IV

Sipariş edilen Kumaşlar Hakkında III. Murad'ın
Doc Pasquale Cicogna'ya Evâil-i Ramazan 997
(14-23.VII.1589) tarihli Mektubu
(Archivio di Stato di Venezia, Documenti Turchi, Busta, IV
nr. LXIII)

- Tuğra -

افتحار الامراء فی الملة المسيحيه مختار الكبراء فی الطائفة النصرانيه صاحب اذبال الحشمت والوقار صاحب ولايت المجد والافتخار ونديك دورى ختمت عواقبه بالخير توقيع رفيع همایون واصل اوليجاق معلوم اولاکه خزانه عامرهمز مهياتيچون لازم اولان افرنجي شيب قماشلر قدیمدن اول جانبلرده سيزوك معرفتكز ايله يرار اهل استادلره اشلندريلوب سده سعادتمه ارسال اولنو کلوب حالاخزانه عامرم مهياتيچون ايکي بيک ذراع شيب قماش لازم اولماغين اوليکلدوکی اوزره سيزك معرفتكز ايله اشلندريلوب سده سعادتمه کتورمک ايچون خزانه عامرم خزينه دارلرندن قدوت الامائل والاقران مصطفي زيد قدرة ارسال اولنمشدر کرکردرکه نامه همایونم وصول بولدقده قدیمدن آستان سعادت اشيان وعتبه عليه عزت بنيانزله اولان وفور صداقت و اخلاص وکمال انقياد و اختصاصکز مقتضاسنجه خصوص مزبورده اهتمام تام اولنوب

نامهٔ همایونمزده تعیین اولنان مقداری افرنجی قماشلری یرار واهل استادلره اشلندروب مزبور قولزده تسلیم ایلدوب سدهٔ سعادتتمزه ارسال ایلدیه سز وهر ذراعی تمقدار اقچه یه اولورسه دوبره ونیک خراجندن قوماش صاحببری الماق بابنده فرمان همایونمز صادر اولوب دوبره ونیک بکلرینه داخی حکم همایونمز کوندرلشدر سز داخی اکا کوره مقید اولوب مشارالیه ادمزی اکلندر میوب کیر و امین و سالم کوندرمک بابنده اظهار صداقت و اعلان مصافات ایلدیه سز و ذکر اولنان ایکی بیک ذراع قماش بروجه استعجال تدارک اولنوب بی قصور کوندرله سی مهیاتنددر اکا کوره اهتمام اولنوب مشارالیه آدمز عوق و تأخیر اولنمیه .
تحریراً فی اوایل شهر رمضان المبارک سنه سبع و تسعین و تسعمائه .

بمقام

قسطنطنیه

المخروسه الحمیه

V

Hünkâr Bezirgâmı Seyyid Abdi Çavuş'un
Venedik'teki Vekili Messer Filippo'ya Mektubu

(10 Muharrem 1003 = 25 Eylül 1594)

(ASV, Documenti Turchi, Busta IX, b. 3, fasc. 40)

بزوم میسر قلب المکرّم

سلام فراوان و اشتیاق بی پایان از درون دیل و جان ابلاغ و ارسال قلندقدنصکره اعلام محبّانه و انہا دوستانه اولنان اولدرکه اگر بو جانب احوالندن سؤال اولنرسه بحمدالله والمنّہ خوش صاغ و سالم بله سز و بعدہ بو مصالحه سزی و کیلی¹ مطلق ایدہ یز اولدن دخی و کیلی مطلقموز اوله سیز بویله ایکن سیز بزوم مصالحاتیموز کورمیه سیز بونجه زماندر سنکله دوستلر اولبزیه نخوش بزوم مرحوم انشتموز حسن علی چلبینک وفات اتدکدن

¹ olması lâzım. وکیل مطلق hep bu şekilde yazılmış.

صکره سیزکله بو دکلو حسابی واردی اوتوز بیک فلوریلق صوفین صاتی ویردیگک وچوقه لرین الیوردیگک بو دکلو حسابی وکتابی واردی بزه ایشارتجک ایلمدیگک حجّت الیور دیو اعلی حجّت جک الیوردم کوندردم سیزه واصل اولدی و مصلحاتیگک بتوریوردم بن سزه ایکی دفعه مکتوب کوندردم ای مصحاتی ایتدم صانورسیگک ای مصحات اویدیگی² بو مصحاتی بتوری ویردیگک بنم مصلحتم چوقدر دیمش سیز بو مصحاتدن مقبول مصحاتی واردر معلوم اولدی کی سیزه فایده سز اولان مصحاتک یانته وارمزیمش سیز نولا خدمت کینه باش اوستونه امدی احسان ایدوب مکتوب وصول بولدقده مصلحاتم ایدی و یروب آده موم بوجانبه کنده ره سیز زیرا بالیوز بزه دیدیگی³ نه اینجینیرسیز و ندیکه یکریمی کونه دک مکتوب وارور سیزوک مصحاتیگوز دورت بش کونده کوری ویرورلر میسر انتون داخی کینه اورتایه کیردی بو مصحاتی معقول کوردی بیز کینه تکرار سکا مکتوب کندردک سنی وکیلی مطلق ایتدک امدی کرم لطف ایدوب مکتوب وصول بولدقده بنم وکیل مطلقم و قیم⁴ مقام اولوب مصحاتی کوری و یروب اده موم بوجانبه کونده ره سیز. باقی الدعای.

سنه بیک اوچ تاریخنک محرمنک فی اونجی کونده

حنکار بازرکافی

سید عبدی

چاوش درگاه عالی

² olması gerekir.

³ olacak.

⁴ قائم.

VI

Venedik'ten Kadırğa Gönderilmesi için Spalato'daki
Türk Tüccarlarının *Cinque Savii alla Mercanzia*'ya Müracaat-
ları (25 Cemâziü'l-âhir 1041 = 18 Ocak 1632)
(*ASV, Documenti Turchi, Busta X, nr. 9*)

دولتو و عدالتلو بش بکری¹ حضورلرینه دوستانه لایق سلاملردن صکره
انها اولنور حالا اسپلده² اسکلهسنه کلان تجار و امتعه ایچون سؤال اولنورسه
اشبو بیک قرق برتاریخنده واقع ماه جمادی الاخرینک یکریمی بشنجی کوننه
دکن اسکلهیه کلن بیک بشیوز دنک موم و صحتیان و صوف و ایپک موجود
اولوب و محمیة³ سرایده³ اولمقدار و بلکه زیاده موجود اولدوغندن غیرى
بانهلوقه⁴ و موستار⁵ و قوچه⁶ و سایر قصباتده دخی ایکی بیک دنک امتعهدن
زیاده⁶ حاضر و مهیا اولوب ولیکن بر ایکی سنه دن برو کمیلر اولیکلدغی اوزره
وقتيله چیقما یوب تجار و ندیکده و اسکلهده اوچر دردر آیی مقدارى عوق اولنوب
و قطیرغیه انتظار چکوب اولانجه سرمایهلرین مصرف ایلمکله هرکس و ندیکدن
و اسکلهدن ایبا و اکراه ایدوب هربری دو برونیکه کتمک تدارکنده اولغین
و بونده دخی موجود اولان تجار کلدکلرینه پشیمان اولوب قطیرغیه اکلنوب
وقتيله کلمزسه نجهلری عودت ایدوب دو برونیکه کتمک مقرر در اکا بناء⁷
بالفعل اسپلده امین دوستکز و موجود اولان تجار مسلمین ایله عقد مجلس
ایدوب وجه مشروح اوزره اولان اقوال حقیقتی اوزره یزوب حضور کزه
اعلام اولندی باقی لطف و کرم و رأى عدالتلو بکله راجعدر.

محب
محمود

محب
شاکر

محب
حسین
امین اسکله حالا

¹ Venedik'te ticaret işlerini yürütmekle görevli '5' ticaret uzmanı, özel de-
yimiyle Cinque Savii alla Mercanzia.

² Split (Spalato)

³ Saray-Bosna (Sarajevo)

⁴ Banja Luka.

⁵ Mostar.

⁶ Koçani.

محب محمد بك	محب صعدی	محب مصطفى حاجی
محب محمد چلبی	محب حاجی موسی	محب احمد
محب دیگر احمد چلبی	محب دیگر احمد چلبی	محب احمد چلبی
محب ذوالفقار چلبی	محب خواجه ⁷ احمد	محب حسین چلبی
	محب حسین	محب مصطفى

